

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vývoj československého soudnictví v letech 1948 - 1960

Jan Lamka

Plzeň 2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jan LAMKA**
Osobní číslo: **R12B0039P**
Studijní program: **B6804 Právní specializace**
Studijní obor: **Veřejná správa**
Název tématu: **Vývoj československého soudnictví v letech 1948 - 1960.**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Soudní organizace v letech 1945 - 1948
3. Zlidovění soudnictví
4. Vývoj soudní organizace v 50. a 60. letech
5. Správa justice
6. Orgány veřejné žaloby
7. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **min. 30 stran**

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

V. Flegl: Československá justice a prokuratura v letech 1954 - 1948, Ústav státní správy Praha 1979

O. Plundr - P. Hlavsa: Organizace justice a prokuratury, Praha 1977

Fr. Štajgr: Organizace československých soudů, SPN Praha 1952

J. Glos a kol.: Zákon o zlidovění soudnictví a souvislé zákony a nařízení, Orbis Praha 1946

V. Pavlíček a kol.: Ústavní právo České republiky, část 1., Linde Praha 2001

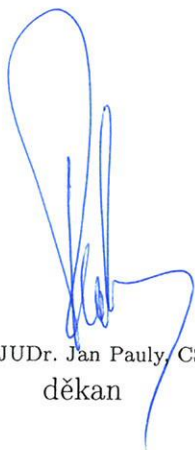
Vedoucí bakalářské práce:

JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Katedra právních dějin

Datum zadání bakalářské práce: **28. července 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2015**

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 25. září 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vývoj československého soudnictví v letech 1948 - 1960“ zpracoval samostatně. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury v souladu s vnitřními předpisy Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni.

V Plzni dne _____

Jan Lamka

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucí bakalářské práce JUDr. et. Mgr. Vendulce Valentové za konzultace, ochotu, vstřícnost, poskytnutí cenných rad, připomínek, odborné vedení práce a především za trpělivost.

Obsah

1. Úvod	1
2. Soudní organizace v letech 1945 – 1948	3
2.1 Soudnictví po obnovení samostatnosti Československého státu	3
2.2 Soudnictví podle ústavy z roku 1920.....	4
2.2.1 Zásady moci soudcovské.....	5
2.3 Struktura soudů	6
2.3.1 Řádné soudy	7
2.3.2 Mimořádné soudy.....	7
2.3.3 Rozhodčí soudy.....	9
2.3.4 Trestní soudy	10
2.4 Změny v soudní organizaci po roce 1945	12
2.4.1 Retribuční soudy	12
3. Zlidovění soudnictví	15
3.1 Vývoj organizace soudů po roce 1948.....	15
3.1.1 Kritika „buržoazních“ soudů.....	15
3.2 Soudnictví podle Ústavy 9. května	17
3.2.1 Ústavní poměry de jure a de facto.....	19
3.3 Soudní organizace podle zákona o zlidovění soudnictví	19
3.4 Zlidovění soudnictví v civilním soudním řízení	24
3.4.1 Senát – samosoudce	25
3.4.2 Soudní příslušnost	25
3.4.3 Řízení před soudem první stolice	26
3.4.4 Řízení odvolací.....	27
3.4.5 Stížnost pro zachování zákona	27
3.5 Zlidovění soudnictví v řízení trestním	28
3.5.1 Soudní příslušnost	28
3.5.2 Řízení v první stolici.....	29
3.5.3 Opravné řízení	29
4. Další vývoj soudní organizace v 50. a 60. letech	31
4.1 Ústavní zákon č. 64/1952 Sb.	31

4.2 Zákon č. 66/1956 Sb.	33
4.3 Zákon č. 36/1957 Sb.	34
4.4 Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.	36
4.5 Zákon č. 38/1961 Sb.	37
4.6 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.	38
5. Správa justice.....	40
6. Orgány veřejné žaloby	42
7. Závěr	45
8. Resumé.....	47
9. Prameny.....	49
9.1 Knižní prameny.....	49
9.2 Časopisecké prameny	50
9.3 Právní předpisy	50
9.3.1 Důvodové zprávy	53
9.4 Internetové zdroje	53

1. Úvod

Změny, které vyvrcholily v naší republice v únoru 1948, a ke kterým směřoval vývoj, již od května roku 1945 se samozřejmě nemohly vyhnout organizaci soudnictví a nezůstaly ani bez vlivu na samotné řízení před soudy.

Omezení politického pluralismu v rámci Národní fronty, znemožnění spontánnosti vzniku politických stran a omezení jejich soutěže, odstranění rozdílu mezi vládou a opozicí, neboť všechny parlamentní strany byly též stranami vládnoucími, a také celkový politický, ekonomický i sociální vývoj vedly v únoru 1948 k převzetí moci Komunistickou stranou Československa a k nastolení diktatury proletariátu.

„Únor 1948 rozhodl otázku moci ve státě. Dělnická třída odrazila kontrarevoluční nápor buržoazie a rozšířila svoje mocenské pozice. Přebudování státního aparátu se stalo jedním z hlavních úkolů. Stará soudní organizace byla brzdou politického pokroku a vývoje, proto její přebudování a její demokratizace musely být urychleně provedeny, aby soudy mohli plnit politické úkoly, před které je doba postavila“.¹

Celkový vývoj směřoval k lidové demokracii, která s sebou přinesla de facto změnu základních ústavních principů, na nichž byla ČSR založena, tedy omezení pol. pluralismu, soukromého vlastnictví, svobody trhu a další.

A právě změny, které nastaly v oblasti justice a prokuratury byly jedněmi z nástrojů, které pomohly uskutečnit přeměnu ČSR v lidovou demokracii a předznamenaly tak další vývoj. Únor 1948 zjednal u nás předpoklady pro nové lidově demokratické soudnictví. Základy k němu položila Ústava 9. května; ta odstranila starý soud, vytyčila organizační zásady nového soudu a podřídila jej lidově demokratickému právnímu řádu. Zákon č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví a další zákony a nařízení s ním související tyto zásady dále prohloubily a širě rozvedly. Tak došlo - ve srovnání se stavem dřívějším - k pronikavým změnám v organizaci soudů, v jejich věcné příslušnosti a v řízení před nimi; soudy byly důkladně zlidověny; potlačena dosavadní pestrost a roztržitost a řízení před nimi podstatně zjednodušeno a zbaveno formalismu.²

Abychom však zřetelně pochopili změny, ke kterým došlo, je třeba nastínit vývoj soudnictví v předúnorovém období a teprve poté navázat dalším vývojem a tak postihnout

¹ BOURA, F. *Od buržoasního k lidově demokratickému soudnictví*. PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd.

² GLOS, Josef. *Zákon o zlidovění soudnictví a souviselé zákony a nařízení*. 1. vyd. Praha: Orbis, n.p., 1949, 327, [1] s.

všechny proměny, ke kterým v tomto vývojovém období došlo. A právě to si dává za úkol tato bakalářská práce.

Z obsahového hlediska je také nutné rozlišit pojem „soudnictví“ od pojmu „justice“. I když se tyto termíny často používají promiscuě je pojem „soudnictví“ užší než pojem „justice“, neboť se vztahuje jen na soudy, kdežto mluvíme-li o „justici“ máme na mysli vedle soudů i jiné orgány jako advokacie, notářství, justiční správa, ministerstvo spravedlnosti a úřady veřejné žaloby. V souvislosti s obsahem této práce nelze pojednat pouze o soudní organizaci, ale je třeba se věnovat i změnám, které nastaly v řízení před soudy, ale i jiným institucím, jichž se zákon o zlidovění soudnictví dotýká, zejména prokuratuře a justiční správě.

2. Soudní organizace v letech 1945 – 1948

2.1 Soudnictví po obnovení samostatnosti Československého státu

Základním politickým dokumentem a směrnicí pro politiku vlády pro období po osvobození Československa, do něhož byly vtěleny hlavní politické a hospodářské úkoly, které bylo třeba řešit, se stal Košický vládní program z 5. 4. 1945. Pro orgány justice měla zvlášť velký význam ustanovení IX. Hlavy, v nichž si vláda uložila za úkol potrestat všechny válečné provinilce, zrádce a pomocníky německých utlačovatelů. Bylo také třeba obnovit a urychleně uvést v chod orgány justice, a to i na území, která byla po mnichovském diktátu násilím přivtělena k nacistickému Německu, popřípadě k Maďarsku.

Při právním hodnocení vývoje soudní organizace od osvobození Československa do února 1948 nelze pominout teorii právní kontinuity, jejímž hlavním představitelem byl tehdejší prezident republiky Dr. Eduard Beneš. Jejím smyslem a cílem bylo právně odůvodnit „návrat do právního stavu první republiky proti právnímu stavu tzv. protektorátu a právní a skutečné politické obnovení všech těch duchovních a mravních hodnot demokracie, tj. navazování na trvání režimu demokracie v zásadním uznávání systému práva a svobod, jež tento režim představoval v roce 1938.“³ V duchu této koncepce vydal prezident republiky ještě před skončením (3. 8. 1944) druhé světové války ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věst. čs. , o obnovení právního pořádku, kterým byla obnovena platnost všech právních předpisů vydaných do mnichovského diktátu a byly zrušeny právní předpisy vydané v oblasti čs. právního řádu v době nesvobody.⁴ Dekrety podléhaly ratihabici, což se stalo ústavním zákonem Prozatímního národního shromáždění č. 57/1946 Sb., kterým byly schváleny a prohlášeny za zákony, resp. Ústavní zákony.

Po vyhnání okupantů z území Československa byla na území Čech a Moravy obnovena dekretem prezidenta republiky č. 79/1945 Sb. organizace soudů vtom stavu, v jakém tu působila dne 29. 9. 1938. Na Slovensku zůstala v platnosti úprava provedená v době tzv. Slovenského státu zákonem č. 112/1942 Sb. z.

Převzatá soustava soudů byla vybudovaná na demokratických principech, vyhlášených v ústavě z r. 1920 a byla upravena právními normami, z nichž mnohé pocházely ještě z Rakousko-Uherska. Nepřehlednost a komplikovanost soudní soustavy byla zvyšována rozdílností právní

³ BENEŠ, Eduard. Světová krise. *Kontinuita práva a nové právo revoluční: Projev na právnické fakultě Karlovy university při slavnostní promoci na doktora h. c.* 1. vyd. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946, 40 s.

⁴ Doba nesvobody trvala od 30. září 1938 do 4. května 1945

úpravy v českých zemích a na Slovensku, kde platily předpisy uherské, vydané po roce 1867. K částečnému odstranění nejednotnosti došlo zákonem č. 201/1928 Sb., který sice sjednotil označení soudů a soudcovských hodností, ale ponechal rozdílnost předpisů upravujících příslušnost soudů a řízení. K opětovnému prohloubení dualismu došlo v období tzv. Slovenského státu zejména zákonem č. 112/1942 Sb. z.

2.2 Soudnictví podle ústavy z roku 1920

Ústavní listina z roku 1920, založená na teorii dělby moci upravovala „moc soudcovskou“ jako třetí moc v hlavě IV. v §§ 94 - 105. Rozlišovala soudnictví v civilních právních věcech, jež svěřovala soudům civilním (řádným, mimořádným nebo rozhodčím), a soudnictví v záležitostech trestních, které svěřovala občanským soudům trestním, popř. bylo-li to zvláštním zákonem přikázáno, trestním soudům vojenským nebo porotním soudům. Toto dělení nebylo však provedeno v organizační struktuře soudů důsledně, neboť řádné soudy, jimž ústava svěřila výkon soudnictví v občanskoprávních věcech, rozhodovaly zásadně i věci trestní.

Pro moderní právní stát byla navíc neodmyslitelná činnost nejvyššího správního soudu, zakotveného v III. hlavě ústavy. „Jemu příslušela ochrana proti správním úřadům, jestliže se jejich rozhodnutí ocitla v rozporu se zákonem. Název soudu svědčil o původním úmyslu ústavodárce správní soudy nižší. Tato jedinnost soudu vedla k vyšší odbornosti a jednotnosti jeho judikatury, přinášela však i zdlouhavost ve vyřizování případů.

V uvozacím zákonu byl zaveden ústavní soud, který měl rozhodovat o souladu zákonů s ústavou a střežit tak ústavnost legislativy, ukázal se ale jako politicky nadbytečný a po uplynutí prvního desetiletí, na než byl zvolen, již nebyl vůbec ustaven. Až v roce 1938, kdy jeho ustanovení bylo spíše epizodní a přesah do doby tzv. druhé republiky spíše groteskní. Doplněním volebního systému byl volební soud, potvrzující platnost voleb do parlamentu, který byl koncipován jako ochránce imperativního mandátu, a tak se minul svého cíle.“⁵

Kromě těchto soudů byly v roce 1945 převzaty kmetské soudy zřízené zákonem č. 124/1924 Sb., které rozhodovaly ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti, spáchaných obsahem periodického tisku, a Státní soud (zřízený zákonem č. 51/1923 Sb.), který rozhodoval o některých zvláště těžkých trestných činech, uvedených v zákoně na ochranu republiky.

Pramenem složitosti soudní organizace bylo mimo to zřízení celé řady speciálních soudů, na jejichž rozhodování se účastnili vedle soudců i laikové.

⁵ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda: část 1*. 1. vyd., str. 49, Praha: Linde, 2001, Nestr. ISBN 80-7201-273-8, 545 s.

2.2.1 Zásady moci soudcovské

Ústava vycházela z teorie dělby moci a tuto třetí moc koncipovala jako moc nezávislou, jejíž návaznost k prvním dvěma mocem (zákonodárné a výkonné) byla dána především povinností rozhodovat jen podle zákona. „Již samotný název moc soudcovská (judikativa) byl případný, protože tato moc příslušela nikoli soudům, ale soudcům.⁶ Nezávislost judikativy byla specifickým znakem a znamenala, že správní úřady nebo vyšší soudy a tím méně osoby stojící mimo státní moc nesměly soudcům dávat žádné pokyny, jak věc rozhodnout. A co je daleko významnější, že toho bylo v soudní praxi první republiky zásadně dbáno. Nezávislost soudců byla podložena jejich nepřeložitelností a nesesaditelností.

Kritika soudů po únoru 1948 směřovala zejména proti tvrzení jejich nezávislosti - „Povaha buržoazního zákonodárství pojmově vylučuje tzv. soudcovskou nezávislost. Soudní organizace odpovídala a sloužila politickým potřebám buržoazie, soudy se postupně staly jejím třídním nástrojem, převzaly právní ochranu jejího soukromého vlastnictví a politické moci a pomáhaly ji represivními prostředky potlačovat dělnické a pokrokové hnutí.“⁷

„Za druhý specifický znak judikativy lze považovat ustanovení, rovněž respektované, že soudci byli vázáni jen zákonem, což ovšem neznamenovalo, že by nebyli vázáni též nařízeními; jejich soulad se zákonem však mohli po stránce formální a obsahové zkoumat.“⁸

V ústavní listině bylo stanoveno, že soudcové z povolání byli na svá místa ustavováni vždy natrvalo s tím, že jejich sesazení, přeložení nebo dání do výslužby bylo možné jen v případech vyhlášení nové soudní organizace nebo na základě disciplinárního nálezu.

Představitelé pounorového režimu vycházeli z teorie, jejímž autorem byl Charles Montesquieu, který si soudcovskou nezávislost představoval tak, že „soudní moc se nesmí svěřit doživotnímu senátu, nýbrž musí být vykonávána osobami, které budou vybírány v určitém intervalu z lidu způsobem, který bude určen zákonem, a který tvoří soudní dvůr, který bude úřadovat dlouho, dokud to bude nutné.“⁹ To vyústilo v ustanovení zásady volitelnosti soudců, která byla naplněna až v roce 1957.

⁶ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda: část 1*. 1. vyd., str. 50, Praha: Linde, 2001, Nestr. ISBN 80-7201-273-8.

⁷ FLEGL, Vladimír. *Československá justice a prokuratura: [1945-1978]*. 1. vyd. Praha: Ústav státní správy, 1979, 251, [i] s.

⁸ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda: část 1*. 1. vyd., str. 50, Praha: Linde, 2001, Nestr. ISBN 80-7201-273-8.

⁹ MONTESQUIEU, Charles. *O duchu zákonů*. Edice: Knihovna právní praxe sv. 1, s. 190-192, Praha: Právnické nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1947. 346 s.

Obecně lze uvést, že soudnictví bylo ovládáno zásadou samo soudcovského rozhodování zejména v první instanci. Nedostatek soudců vedl totiž k tomu, že výkon soudnictví v občanských věcech byl i u sborových soudů (krajských a zemských) svěřen v první instanci samosoudcům. Soudnictví vykonávali především profesionální soudci a jen výjimečně byli k účasti na rozhodování připuštěni též laici, resp. tzv. odborní soudcové laikové, kteří však neměli charakter soudců z lidu v pozdějším pojetí. Úlohou přísedících v podstatě bylo vyrovnávat neznalost a nezkušenost soudců v určitých oborech hospodářského a společenského života.

Laičtí přísedící z řad odborníků byli přibíráni k rozhodování u řádných civilních soudů v tzv. kauzálních věcech, u rozhodčích soudů, ale i v trestním soudnictví nad mládeží. Přísedící z řad pracujících byli přibíráni k rozhodování mimořádných (zvláštních) soudů civilních, tj. pracovních a pojišťovacího soudu, a většiny rozhodčích soudů. Po roce 1945 se rozhodování účastnili i laičtí přísedící navrhovaní národními výbory, a to u porotních soudů a mimořádných retribučních soudů.

V právní politice, kterou prosazovala Komunistická strana Československa, byly takové názory odmítány a naopak byla požadována „demokratizace“ soudnictví především cestou rozšiřování účasti pracujících na soudním rozhodování, a to jak v řízení civilním tak trestním. Důležitou zásadou bylo také oddělení soudnictví od správy a výkon soudnictví jen státními soudy, tj. soudy jakožto orgány státu; nepřípustnost odnětí občana jeho zákonnému soudci; ústnost a veřejnost v řízení před soudy; v trestním řízení též zásada obžalovací.

Závěrem lze dodat, že „ústava z roku 1920 byla dílem na svou dobu zdařilým ve smyslu demokratickém a právním, a to i proto, že jí odpovídali faktické pořádky. Tím se vytvořil určitý mýtus, který lze považovat za přiměřený k její reálné roli v rozměru právnickém i politickém.¹⁰ K tomu je třeba říci, že pokud je tato ústava, i soudnictví z ní vycházející, poúnorovými autory kritizována a označována jako „buržoazní“, je to třeba brát pouze jako projev ideologie a nikoliv jako konstruktivní kritiku.

2.3 Struktura soudů

V soudní organizaci, jež působily za první republiky, a které byly obnoveny po osvobození Československa v podstatě beze změn je možno rozlišovat několik typů soudů, či soudních soustav.

¹⁰ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda: část 1*. 1. vyd., str. 62, Praha: Linde, 2001, Nestr. ISBN 80-7201-273-8.

2.3.1 Řádné soudy

Řádnými soudy byly okresní soudy, krajské soudy (zvané též sborovými soudy I. stolice), vrchní soudy (na Slovensku se po r. 1942 nazývaly hlavní soudy), které měli sídlo v Praze, Brně, Bratislavě a Košicích, a Nejvyšší soud v Brně. Dekretem presidenta republiky č. 90/1945 Sb. byly vrchní soudy v Praze a Brně přejmenovány na zemské soudy. V Praze mimo to tvořily samostatné organizační celky jednotlivá oddělení soudů pro určité záležitosti (civilní, obchodní, trestní, exekuční). Čtyřstupňovost řádných soudů souvisela jednak s tím, že tehdejší řízení před těmito soudy se vyznačovalo trojinstančním systémem (existovaly dva řádné opravné prostředky), jednak s tím, že všechny závažnější právní věci projednával a rozhodoval krajský soud jako soud první stolice a v některých věcech konal řízení a rozhodoval v první stolici vrchní soud.

U řádných soudů působili zásadně jen soudci z povolání, účast laického živlu tu byla výjimkou a omezovala se jen na tzv. kauzální soudnictví, tj. jen ve věcech obchodních a horních u krajských soudů, kde v tříčlenných senátech zasedal jeden odborný laický soudce jmenovaný ministrem spravedlnosti.

Princip sborového rozhodování platil důsledně jen u vrchních soudů, kde senáty byly zpravidla tříčlenné, a u Nejvyššího soudu, který rozhodoval v pětičlenných senátech. Krajské soudy rozhodovaly buď v tříčlenných senátech, nebo samosoudcem a u okresních soudů konal vždy řízení a rozhodoval jediný soudce jako samosoudce.

Soudci z povolání byli jmenováni natrvalo prezidentem republiky nebo vládou. K nabytí způsobilosti stát se soudcem z povolání se vyžadovalo, vedle splnění obecných podmínek pro přijetí do státní služby, dokončení předepsaných právnických studií s třemi státními zkouškami, absolvování přípravné služby soudcovské a po jejím ukončení složení soudcovské zkoušky.

V době nesvobody⁴ došlo k prohloubení právního dualismu do té míry, že po roce 1945 existovaly dva Nejvyšší soudy (i dva Nejvyšší správní soudy), jeden pro tzv. historické země se sídlem v Brně a druhý pro Slovensko se sídlem v Bratislavě. Pražskou dohodou z 11. Dubna 1946 byly oba soudy prohlášeny za jednotný Nejvyšší soud při zachování jejich dosavadní organizace a působnosti.

2.3.2 Mimořádné soudy

K povšechné charakteristice mimořádných a rozhodčích soudů, o nichž bude řeč následně lze uvést, že rozhodovaly vesměs o nárocích podle dnešního pojetí občanskoprávních, rozhodování se účastnili, s výjimkou labských plavebních soudů, vedle soudců z povolání soudci (přisedící) laikové a rozhodnutí všech rozhodčích soudů a těch mimořádných soudů, které

rozhodovaly o věcech v dnešním pojetí občanskoprávních, sice mohla být základem pro exekuční vynucení, ale žádný z těchto soudů nebyl oprávněn povolit a provést exekuci, neměl exekuční pravomoc. Zpravidla pro ně platil dvouinstanční systém.

Nejvýznamnějšími mimořádnými soudy byly soudy pracovní, zřízené na základě zákona č. 131/1931 Sb., o pracovních soudech. „Jejich zřízení si vynutili pracující, aby dosáhli rychlejšího, jednoduššího a tím i méně nákladného rozhodování svých sporů se zaměstnavateli a současně si vynutili i svou účast na činnosti těchto soudů.“¹¹

Pracovní soudy byly výlučně příslušné rozhodovat o sporech z pracovního, služebního nebo učebního poměru, vzniklých mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem a mezi zaměstnanci téhož zaměstnavatele, pokud rozhodování nebylo svěřeno jiným soudům (rozhodčím).

Jednotlivé věci rozhodoval pracovní soud zpravidla v tříčlenném senátě za účasti dvou přisedících (laiků), které jmenoval prezident vrchního soudu, a to jednoho z řad zaměstnanců a jednoho z řad zaměstnavatelů. Jen v případě sporu mezi dvěma zaměstnanci byli oba přisedící z řad zaměstnanců. Účast přisedících však nebyla obligatorní, a tak se strany mohli jejich účasti vzdát; v takovém případě rozhodoval jediný soudce z povolání. „Účast přisedících byla nepochybně demokratickým prvkem, avšak neznamovala žádnou kvalitativní změnu ve výkonu soudnictví, neboť předseda senátu mohl spolu s přisedícím z řad zaměstnavatelů vždy přehlasovat přisedícího navrženého odborovými organizacemi zaměstnanců.“¹²

O opravných prostředcích rozhodoval jako soud druhé stolice krajský soud, zpravidla v pětičlenném senátě, v němž vedle tří soudců z povolání zasedali dva přisedící, a ve třetí stolici rozhodoval Nejvyšší soud v senátu bez přisedících.

Mezi mimořádné soudy patřily i pojišťovací soudy, zřízené zákonem č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Tyto soudy byly zřízeny v sídlech krajských soudů a do jejich pravomoci náleželo rozhodovat o žalobách podaných proti výměrům pojišťovny, jimiž byla dávka nesprávně vyměřena nebo nárok zamítnut. V Praze, Brně a Bratislavě pak byly těmto soudům přikázány k rozhodování i některé další věci zákonem č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.

Jednotlivé věci rozhodovaly v tříčlenných senátech složených ze soudce z povolání (předseda) a dvou přisedících, jednoho za pojištěnce, druhého za zaměstnavatele.

¹¹ HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury.*, s. 16, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 216 s.

¹² HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury.*, s. 17, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 216 s.

Druhou a poslední stolicí byl vrchní pojišťovací soud v Praze, který rozhodoval také v tříčlenných senátech, v některých věcech však složených jen ze soudců z povolání.

Dalšími mimořádnými soudy byly labské plavební soudy (zákon č. 92/1924 Sb.) zřízené v několika polabských městech a v Praze. Jejich funkcí, pokud šlo o věci občanskoprávní, byly pověřeny okresní soudy, a pokud šlo o přestupky ve věcech plavby, okresní politické správy, přičemž rozhodovaly ve stejném složení jako v jiných věcech, takže tu nebylo třeba žádných zvláštních organizačních opatření.

Pokud však šlo o opravné prostředky, bylo je možno podat buď k příslušné tuzemské druhé stolici (ke krajskému soudu či k politické správě II. stolice), nebo k mezinárodní labské komisi, která rozhodovala s konečnou platností. Lze však říci, že praktický význam těchto soudů byl minimální.

2.3.3 Rozhodčí soudy

Složitost a nepřehlednost organizace soudů za první republiky je nejlépe dokumentována velkým množstvím rozhodčích soudů a velmi pestrá úpravou pravomoci a organizace.

Kromě charakteristiky podané již výše (viz 1.3.2 mimořádné soudy) lze dodat, že velká část těchto obligatorních soudů byla zřízena zákony, které upravovaly pojištění v jednotlivých oblastech a rozhodovala o žalobách, podaných proti výměrům příslušných pojišťoven, jimiž bylo rozhodnuto o dávkách nemocenského, invalidního, úrazového nebo starobního pojištění. Protože tehdy neexistovalo jednotné nemocenské a starobní pojištění a jeho právní úprava byla odlišná podle povahy zaměstnání, byl pro každý druh pojištění zřízen zvláštní rozhodčí soud. Na jejich rozhodování se podíleli laičtí přisedící, kteří byli vybíráni ve stejném počtu z řad zástupců pojišťovny a pojištěnců, popř. zaměstnanců a zaměstnavatelů. „I zde si tedy buržoazie prosadila, když byla donucena připustit zástupce pracujících, účast svých zástupců a zajistila si tak rozhodující vliv na judikaturu těchto soudů.“¹³

Mezi tyto soudy patřily:

- rozhodčí soudy dělnických úrazových pojišťoven (zákon č. 207/1919 Sb.)
- rozhodčí soudy nemocenských pojišťoven (zákon č. 221/1924 Sb.)
- rozhodčí soud nemocenské pojišťovny československých státních drah v Praze (vl. nařízení č. 163/1937 Sb.)

¹³ HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury.*, s. 19, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 216 s.

- rozhodčí soudy ve věcech nemocenského pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách (vl. nařízení č. 365/1941 Sb.)
- rozhodčí soudy báňských bratrských pokladen (zákon č. 242/1922 Sb.)
- rozhodčí soud ve věcech nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců (zákon č. 221/1925 Sb.)

Ostatní rozhodčí soudy judikovaly o věcech velmi různorodých, do jejich pravomoci nepatřily však věci trestní:

- hornické rozhodčí soudy (zákon č. 170/1924 Sb.) byly zřízeny v sídlech revírních rad při hornictví, aby rozhodovaly hlavně o pracovních a mzdových poměrech horníků; jednotlivé případy rozhodovaly v pětičlenných senátech, složených z předsedy a čtyř přísedících, proti jejichž rozhodnutí bylo zpravidla přípustné odvolání k vrchnímu hornickému rozhodčímu soudu v Praze.
- burzovní rozhodčí soudy (zákon č. 67/1875 ř. z.), které řešily hlavně spory vzniklé z burzovních obchodů a rozhodovaly v tři nebo pětičlenných senátech.
- báňsko-železniční rozhodčí soud (zákon č. 86/1937 Sb.), který byl zřízen u krajského soudu civilního v Praze, aby řešil spory vzniklé ze vzájemné úpravy poměrů železnic a báňských podniků v železničním zákoně.
- zákonem č. 143/1946 Sb., o úpravě pracovních poměrů dotčených důsledky národní revoluce byly zřízeny zpravidla v sídlech okresních úřadů ochrany práce rozhodčí soudy, které byly příslušné k řešení sporů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli vzniklých z tohoto zákona; tyto rozhodčí soudy byly zřízeny a působily jen krátkou dobu a pouze v některých slovenských krajích.

2.3.4 Trestní soudy

Jak již bylo řečeno, řádné soudy vykonávaly soudní moc jak ve věcech občanskoprávních, tak ve věcech trestních. Vedle toho vykonávaly soudní moc ve věcech trestních i jiné soudy, z nichž některé byly organizačně úzce spjaté se soudy řádnými. Těmito jen trestními soudy byly porotní soudy, kmetské soudy, soudy mládeže, státní soud, vojenské soudy, mimořádné lidové soudy a národní soud.

Porotní soudy existovaly již za Rakouska-Uherska a k jejich opětovnému obnovení došlo trestním řádem č. 119/1873 ř. z a současně znamenalo určitou demokratizaci soudnictví. Podle právní úpravy platné v českých zemích za první republiky se porotní soudy skládaly ze dvou sborů: z dvanáctičlenného sboru porotců (porota, lavice porotců), kteří rozhodovali otázku viny, a

ze soudního sboru, složeného ze tří soudců z povolání, kteří rozhodovali o výši trestu. Tyto soudy rozhodovaly o těžkých trestných činech obecně kriminálních, jmenovitě uvedených v trestním řádu, dále o trestných činech obecně politických a o trestných činech spáchaných obsahem tiskopisu. Byly zřizovány pro obvod každého krajského soudu v jeho sídle a byly svolávány zpravidla dvakrát do roka k řádným zasedáním.

Podle zákona č. 278/1919 Sb. se ve všech obcích obvodu krajského soudu každoročně sestavovaly tzv. prvotní seznamy, do kterých byly pojaty všechny osoby mající způsobilost být porotcem. Z těchto seznamů byly po přezkoumání okresním úřadem vybrány nejzpůsobilejší osoby do tzv. ročního seznamu, a z nich čtrnáct dnů před porotním zasedáním vylosován tzv. služební seznam, obsahující 36 porotců hlavních a 9 náhradních.

Přes všechna tato opatření vzrůstala nedůvěra k porotním soudům. „Buržoazie se obávala, že by instituce porotců mohla být využita pracujícími, zvláště v době velkých sociálních zápasů a vzrůstu revolučního hnutí. Vyhrazuje si proto činnost porot zastavit.“¹⁴ Jejich činnost byla zastavena pro některé trestné činy nařízením vlády v roce 1919 na dobu jednoho roku, opětovně pak v roce 1920. Projevem nedůvěry je i postupné oklešťování jejich působnosti. Zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb.) jim odňal rozhodování většiny politických činů a přenesl je jednak na tehdy nově zřízený státní soud, jednak na krajské soudy. K dalšímu okleštění došlo zřízením kmetského soudu, na který přešlo rozhodování trestných činů spáchaných obsahem tiskopisu.

Zákonem č. 232/1946 Sb. došlo k reorganizaci porotních soudů a nově bylo upraveno též řízení před nimi. Podle tohoto zákona náleželo do jejich pravomoci rozhodovat o zločinech a přečinech politické povahy a o zločinech, na které zákon stanovil trest smrti nebo trest na svobodě delší než pět let - v obou případech s určitými výjimkami.

Porotní soudy ztratily důvod své existence, jakmile došlo k zlidovění soudnictví v roce 1949, kdy soudcům z lidu bylo přiznáno postavení zcela rovnoprávné se soudci z povolání.

Zákonem č. 124/1924 Sb. byly zřízeny tzv. kmetské soudy, které, jak již bylo řečeno, rozhodovaly o trestných činech spáchaných tiskem. Kmetskými soudy byly krajské soudy, které rozhodovaly v senátech složených ze tří soudců z povolání a dvou přisedících kmetů. Kmeti se vybírali stejným způsobem jako porotci, ale u soudů druhé, popř. třetí stolice již nezasedali.

K trestním soudům patřili též soudy mládeže podle zákona č. 48/1931 Sb., které rozhodovaly o trestných činech mladistvých, tj. osobami ve věku od 14 do 18 let. Tyto soudy nebyly organizačně samostatné; u krajských soudů rozhodovaly v trestních věcech mládeže senáty

¹⁴ HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury.*, s. 20, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 216 s.

mládeže, v nichž vedle dvou soudců z povolání se účastnil jeden přísedící. U okresních soudů rozhodoval jediný soudce. Soudci a přísedící měli mít pedagogické schopnosti, přísedící kromě toho museli být znalí sociální péče o mládež.

Zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. přikázal konat hlavní přelíčení o nejtěžších trestných činech v něm uvedených soudu zvanému státní soud. Tento soud rozhodoval v senátě složeném ze tří soudců z povolání a tří přísedících, jimiž mohli být jen českoslovenští občané nejméně 40ti letí, znalí práva, nikoliv však aktivní státní zaměstnanci. Proti rozsudku byla přípustná dovolací stížnost k Nejvyššímu soudu.

Zákonem č. 68/1935 byl státní soud reorganizován. Státní soudy byly totiž zřízeny u všech vrchních soudů a řízení u nich konali pouze soudci z povolání. K další změně poté došlo zákonem č. 232/1938 Sb.

Samostatnou soudní soustavu tvořily vojenské soudy, zřízené zákonem č. 131/1912 Sb. Vojenské soudy byly brigádní soudy, divisní soudy a Nejvyšší vojenský soud. V roce 1947 (zákonem č. 226/ 1947 Sb.) došlo k přechodné úpravě vojenských soudů bez podstatné změny jejich kompetence. Byly zřízeny krajské vojenské soudy, vrchní vojenské soudy a Nejvyšší vojenský soud.

O mimořádných lidových soudech a národním soudu bude pojednáno níže.

2.4 Změny v soudní organizaci po roce 1945

V období od května 1945 do února 1948 nedošlo k významnějším změnám v obnovené soudní organizaci.

2.4.1 Retribuční soudy

Hlavním úkolem orgánů justice v období let 1945 až 1948 bylo potrestání německých a maďarských okupantů a jejich pomahačů, který měl být podle Košického vládního programu špiněn „bez průtahů, bez kolísání a bez shovívavosti vůči komukoliv“¹⁵. Tento úkol nemohl být svěřen převzaté komplikované soudní soustavě, v níž se lid podílel na rozhodování trestních i občanskoprávních věcí jen v nepatrném rozsahu.

Nevyhovoval ani platný trestní zákon, proto byly dekretem prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných

¹⁵ HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury.*, s. 22, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 216 s.

lidových soudech (tzv. retribuční dekret), vytvořeny v českých zemích v sídle každého krajského soudu mimořádné lidové soudy, na Slovensku pak okresní lidové soudy v sídle okresu a místní lidové soudy v každé politické obci (na základě tzv. nařízení o lidovém soudnictví č. 33/1945 Sb. n. SNR). Tyto předpisy obsahovaly výstavbové principy, stanovily, které trestné činy podléhají jejich jurisdikci a upravily i řízení před nimi. Trestní sankce byly podstatně ztíženy. Zanikly 31. prosince 1948.

Společným znakem výše zmíněných předpisů bylo zpětné působení (retroaktivita) jejich hmotně právních předpisů, které postihovaly i činy spáchané v době od 21. května 1938.

Lidové soudy měly charakter revolučních tribunálů, proti jejich rozhodnutí nebyly připuštěny řádné opravné prostředky. Řízení se konalo urychleně a ve zjednodušené formě. Charakteristickým rysem byla široká účast lidu. Rozhodovaly v pětičlenných senátech složených ze soudce z povolání a čtyř soudců z lidu; místní lidové soudy judikovaly v pětičlenném až jedenáctičlenném senátě.

Dalším soudem, který rozhodoval o trestných činech uvedených v retribučním dekretu a v nařízení o lidovém soudnictví byl Národní soud.

Byl zřízen dekretem prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. v Praze a stíhal zmíněné trestné činy, pokud z nich byli obviněni prezident a členové tzv. protektorátních vlád a jiní činitelé z doby okupace. Do pravomoci slovenského Národního soudu v Bratislavě náleželo potrestání prezidenta tzv. Slovenské republiky a dalších významných funkcionářů.

Jednotlivé věci byly u obou národních soudů rozhodovány v sedmičlenných senátech, složených z předsedy a šesti přísedících. Proti rozsudkům nebyl přípustný řádný opravný prostředek.

„Reakční živly v některých politických stranách si brzy uvědomily jaké, nebezpečí jim hrozí z důsledně provedené retribuice a snažili se proto sabotovat její včasné uskutečnění. Za této situace nemohly retribuční soudy splnit svůj úkol během jednoho roku, jak bylo stanoveno, a jejich činnost musela být několikrát prodlužována.“¹⁶

Kritika „poúnorových“ autorů směřovala i proti retribučním soudům: „Buržoazie zneužívala soudů v boji proti znárodnění, proti národním výborům, proti Sboru národní bezpečnosti a proti očistě veřejného života od zrádců a kolaborantů. Retribuční soudy postupovaly tak, že velmi přísné tresty ukládaly provinilcům z řad sociálně slabších vrstev, zatímco

¹⁶ HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury.*, s. 24, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 216 s.

příslušníkům buržoazie a byrokracie vyměřovaly neúměrně nízké tresty, pokud vůbec byli postaveni před soud.¹⁷

V tomto období došlo také ke změně vojenských soudů, změněna byla i organizace porotních soudů.

¹⁷ FLEGL, Vladimír. *Československá justice a prokuratura: [1945-1978]*. 1. vyd. Praha: Ústav státní správy, 1979, 251, [i] s.

3. Zlidovění soudnictví

3.1 Vývoj organizace soudů po roce 1948

Celkový politický i společenský vývoj po roce 1945, který byl završen, když KSČ v únoru 1948 nastolila diktaturu proletariátu, směřoval k „lidové demokracii“. „Lidově demokratické Československo formálně v podstatě převzalo právní řád buržoazní republiky s výjimkou změn, které v něm byly provedeny za okupace. Tento právní řád však měl být naplněn novým duchem. Ideové předpoklady k tomu byly dány Košickým vládním programem a byly splněny i nejdůležitější hospodářské a politické podmínky pro přebudování právního řádu tím, že znárodněním velké části majetku v roce 1945 byli představitelé monopolního kapitálu a velkostatkáři zbaveni moci a zmizely politické strany, které byly mluvčími této třídy. Moci ve státě se ujal pracující lid v čele s dělnickou třídou.“¹⁸

Po únoru 1948 bylo jasné, že je třeba přebudovat alespoň v podstatných úsecích právní řád v socialistickém duchu i co do litery, a zároveň bylo třeba v tomtéž duchu změnit také soustavu soudnictví. „Soudní aparát, z něhož revoluce odstranila jen nejreakčnější soudce usvědčené z kolaborace s okupanty, zůstal nedotčen, což bylo vážnou překážkou plnému proniknutí právního řádu novým duchem.“¹⁹

3.1.1 Kritika „buržoazních“ soudů

„Stará soudní organizace odpovídala politickým potřebám buržoazie. Jakmile se stala vládnoucí třídou, ztratila zájem na další demokratizaci státu a proměnila ji v politický nástroj k ochraně svých zájmů a své moci.

Třídnost buržoazních soudů byla zajištěna mnoha směry: třídní původ soudců, z nichž byla většina příslušníky vládnoucí třídy a málokterý z nich se zpronevěřil svému sociálnímu původu.“²⁰

„Soudci vychovaní buržoazní ideologií, nebyli schopni pochopit nově se utvářející hospodářské a společenské poměry a promítnout si nastalé změny do výkladu právních norem. Lpěli na liteře zákona, jeho náplň však jim unikala.“²¹

¹⁸ PLUNDR, Otakar a František ŠTAJGR. *Organisace justice a prokuratury: celost. vysokoškolská učebnice pro fakulty právnické*. 1. vyd., s. 54, Praha: Orbis, 1957, 242, ii s.

¹⁹ Tamtéž

²⁰ BOURA, F. *Od buržoazního k lidově demokratickému soudnictví*. PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd.

Kritizovány byly i další zásady, na nichž bylo demokratické soudnictví podle ústavy z roku 1920 vybudováno:

- „Soudcovská nezávislost - „Soudce není závislý jen na třídním zákoně, nýbrž je korumpován společenským postavením nebo přímo penězi příslušníka vládnoucí třídy. Projevuje se hluboká servilnost buržoazního soudu vůči vládnoucí třídě.
- Soudcovská profesionalita - Soudce je úředníkem a jako takový závisí svou kariérou na vládě, která ho zaměstnává. Nevyhovuje-li svou činností názorům vládnoucí třídy, dovede se ho tato snadno zbavit
- Nepolitičnost soudů - Nepolitičnost buržoazních soudů byla jen pláštíkem pro jejich výrazný politický charakter a znamenala boj proti pokroku.
- Rovnost před zákonem - Dělník a továrník si nejsou rovni. Jedná se o rozdílné společenské postavení na základě bohatství, politického vlivu a nemohou si tedy být rovni před zákonem.
- Princip samosoudcovského rozhodování - Zlidovění nemyslila buržoazie opravdově. Pokud připustila lidový element k soudům (hlavně ve formě porot), zajistila si vždy vhodným výběrem přisedících vliv na jejich rozhodování.

Orgány justice první republiky sloužily politice vládnoucí třídy, pomáhaly jí zdolávat náporů dělnictva, rozbíjet jeho politické organizace a věznit jeho politické představitele. Soudy byly dokonce pokládány za jeden z nejspolehlivějších politických orgánů a byly jim proto - vedle úkolů trestní represe - svěřovány také úkoly politické kontroly (kontrola parlamentu ústavním a volebním soudem a správy správním soudem).²² Jak již bylo jednou řečeno lze tyto kritiky posuzovat pouze jako projev ideologie nastolené Komunistickou stranou Československa a jako prostředek k „budování socialismu“.

Po únorovém nezdařilém kontrarevolučním puči se zvýšila trestní činnost „vnějších i vnitřních nepřátel lidově-demokratického státu a jeho společenského zřízení.“²³ Proto byl vydán zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky a zároveň s ním došlo ke zřízení Státního soudu (zákonem č. 232/1948 Sb.) jako soudu řádného. Náleželo mu konat řízení a rozhodovat o trestných činech uvedených v zákoně č. 231/1948 Sb., za které byl stanoven trest smrti nebo trest na svobodě delší než deset let, a o těch, u nichž státní prokurátor navrhl, aby o

²¹ PLUNDR, Otakar a František ŠTAJGR. *Organisace justice a prokuratury: celost. vysokoškolská učebnice pro fakulty právnické*. 1. vyd., s. 54, Praha: Orbis, 1957, 242, ii s.

²² BOURA, F. *Od buržoazního k lidově demokratickému soudnictví*. PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd.

²³ PLUNDR, Otakar a František ŠTAJGR. *Organisace justice a prokuratury: celost. vysokoškolská učebnice pro fakulty právnické*. 1. vyd., Praha: Orbis, 1957, 242, ii s.

nich jednal státní soud. Již při zřízení tohoto soudu byl uplatněn princip účasti lidu na výkonu soudnictví, neboť rozhodoval v pětičlenných senátech, v nichž zasedali tři soudci z povolání a dva soudci z lidu. Soudci z lidu byli jmenováni z občanů vládou na návrh krajských národních výborů.

O opravných prostředcích rozhodoval Nejvyšší soud v sedmičlenném senátu, opět za účasti dvou soudců z lidu.

Také byla bezprostředně po únoru obnovena činnost mimořádných lidových soudů (do 31. prosince 1948).

3.2 Soudnictví podle Ústavy 9. května

Jelikož stará soudní soustava nevyhovovala, bylo potřeba položit základy k postupnému budování soudnictví socialistického. Právním základem tohoto procesu se stala Ústava 9. května, která vytvořila ústavní předpoklady k této přestavbě.

Tato ústava vstoupila do československých ústavních dějin jako ústavní zákon č. 150/1948 Sb., a její název se odvozoval podle dne schválení a dne osvobození Prahy sovětskou armádou. Byl to svým způsobem pozoruhodný dokument především svou ambivalentností, neboť si zachovávala některé formální demokratické rysy, charakteristické pro pluralitní parlamentní demokracii (mimo jiné i koncepci nezávislého soudnictví).

Po formální stránce se skládala ze tří částí: 1) Prohlášení, shrnující ideologii KSČ, které bylo současně důvodovou zprávou označeno za „nejdůležitější interpretační pomůcku“; 2) dvanácti Základních článků, obsahujících shrnutí základních principů a pojímaných jako *lex generalis*; 3) Podrobných ustanovení, rozčleněných do deseti kapitol a 178 paragrafů.

Pro organizační přestavbu československých soudů a pro jejich činnost měli zásadní význam jednak ustanovení základních článků I a XI, jednak sedmé kapitoly podrobných ustanovení, která pojednávala o soudech (§§ 134 - 145), ale i její další ustanovení (zejména ustanovení závěrečná a přechodná).

V čl. I bylo stanoveno, že lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě, a že moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy. „Soudcovská nezávislost znamenala přímou závislost soudů na lidově demokratickém zákonodárství a povinnost vykládat je ve smyslu politických cílů dělnické třídy a pracujícího lidu.“²⁴ Ústavou 9. května tak byly položeny základy k materiálnímu pojetí soudcovské nezávislosti. Ustanovení ČL XI, odst. 3 stanovilo: „Soudcové vykonávají svůj úřad nezávisle, jsouce vázáni jen právním řádem lidové demokracie“. Rozdíl proti pojetí ústavy z

²⁴ FLEGL, Vladimír. *Československá justice a prokuratura: [1945-1978]*. 1. vyd. Praha: Ústav státní správy, 1979, 251, [i] s.

roku 1920, kdy soudce byl vázán jedině zákonem, byl v tom, že nyní je vázán jedině právním řádem. Podstatný rozdíl byl v tom, že soudcům připadla náročná úloha vykládat a používat zákony a ostatní právní předpisy v souladu s ústavou (§ 171, odst. 3), což znamenalo v souladu s povahou a úkoly lidově demokratického zřízení. K tomu se každý soudce zavazuje složením přísahy podle § 143 : „Soudcové slibují přísahou, že budou zachovávat zákony a nařízení, vykládat je v duchu ústavy i zásad lidově demokratického zřízení a rozhodovat nestranně.“ Soudce tak musí pochopit smysl zákona a vykládat ho tak, jak zákonodárce zamýšlel. Zásadní význam pro výklad a aplikaci právních předpisů tak mělo ustanovení § 173 odst. 2. Tato interpretační směrnice pro posouzení platnosti starých a formálně nezrušených právních předpisů byla generálním zrušovacím ustanovením, podle něhož dnem účinnosti ústavy (tj. 9. června 1948) pozbyly platnosti všechny zákony, pokud odporovaly ustanovením ústavy a zásadám lidově demokratického zřízení nebo upravovaly věci odchylně od ústavy. Pro soudce z toho vyplynula povinnost zkoumat při aplikaci právního předpisu jeho obsahovou souladnost s ústavou a výše zmíněnými zásadami.

Největší význam pro organizaci a činnost soudů mělo ustanovení čl. XI, odst. 2, podle něhož „soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu; obojí jsou si při rozhodování rovni“. „Ústava tak demokratizovala justici a postavila ji pod přímou kontrolu lidu. Zaručila účast lidových přisedících ve všech soudních orgánech a zaručila jim rovnoprávnost v rozhodování se soudci z povolání.“²⁵ Bližší zásady pak stanovil § 142, odst. 1: „Soudce z lidu povolávají příslušné národní výbory, není-li ve zvláštních případech zákonem stanoveno jinak.“ Současně tedy byla jako ústavní stanovena zásada výkonu soudcovské moci v senátech (§ 140).

Ústava 9. května zachovala trojí soudnictví - občanské, vojenské a správní. Definitivně odstranila do té doby existující dvojí civilní a správní soudní organizaci. Toho bylo dosaženo tím, že byl pro celé území státu zřízen jediný Nejvyšší soud se sídlem v Praze a jediný Správní soud se sídlem v Bratislavě. Kromě toho existoval samostatný Nejvyšší vojenský soud (§ 137). V ústavě nebyl zakotven ústavní ani volební soud.

Podle § 135 byla pravomoc v právních věcech svěřena občanským soudům, jichž byly tři druhy: řádné, zvláštní a rozhodčí. Výkon soudní pravomoci ve věcech trestních byl svěřen trestním soudům obecným, vojenským a výjimečným. V období od přijetí této ústavy, která předurčila přebudování soudní organizace do přijetí zákona o zlidovění soudnictví, zůstala soustava okresních, krajských a zemských soudů na krátkou dobu beze změny.

Ústava 9. května obsahovala, jak již bylo řečeno, i řadu demokratických zásad: zásadu, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci (§ 134), úplné oddělení soudnictví od správy ve

²⁵ BOURA, F. *Od buržoasního k lidově demokratickému soudnictví*. PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd

všech stolicích (§ 138), zásadu ústnosti a veřejnosti líčení před soudy, zajištění práva obhajoby a zásada obžalovací v řízení před trestními soudy (§ 144).

3.2.1 Ústavní poměry de jure a de facto

Přesto, že ústava obsahovala některé demokratické rysy, je třeba zdůraznit, že skutečné ústavní poměry v padesátých letech (kdy byla tato ústava platná a účinná) se stále více a nakonec téměř kompletně odchýlili od původního znění ústavy. „Podstatné bylo, že ústava byla především omezováním a hrubým zasahováním do občanských práv a svobod, odbouráváním demokratických pravidel občanského života, degradací parlamentu a faktickým odstraněním nezávislé justice v masovém měřítku soustavně obcházena, porušována a svévolně interpretována.

Ústava totiž svým charakterem v podstatě odrážela předúnorovou situaci v Československu, zatímco v poúnorovém období se základním faktorem společenského, politického, hospodářského i ústavního vývoje stala otevřeně vedoucí úloha Komunistické strany Československa ve společnosti a státě. Tato ústavně ještě nezakotvená skutečnost kvalitativním způsobem modifikoval nejen skutečnou úlohu nejvyšších ústavních orgánů ve státě, ale i postavení justice a národních výborů a zejména práva a povinnosti občanů.“²⁶

3.3 Soudní organizace podle zákona o zlidovění soudnictví

Ústava 9. května odstranila starý soud, vytyčila organizační zásady nového soudu a nový soud výslovně podřídila jen lidově demokratickému právnímu řádu.

Zákon ze dne 22. prosince 1948, č. 319 Sb., o zlidovění soudnictví, je provedením ústavy, pokud jde o organizaci nového soudu, a zároveň i přizpůsobením některých předpisů procesního práva zásadám lidově demokratického zřízení.

Převážné své části nabyt tento zákon účinnosti dnem 1. února 1949. Tento den byl pokládán za mezních v dějinách československého soudnictví. Formálně měl tento zákon mít platnost jen dočasnou a měl platit jen do vydání nových kodexů. Tento fakt dokumentuje i skutečnost, že zákon o zlidovění soudnictví má ještě svůj druhý odborný název: prozatímní norma. „Tím se chce říci, že konečná úprava soudní organizace souvisí s kodifikačními pracemi, a že teprve organizační zákon, který vyjde jako součást kodifikační dvouletky, dokončí revoluční přerod soudnictví. Definitivní zákon provede do důsledků jen to, co prozatímní norma

²⁶ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda: část I.* 1. vyd., str. 67, Praha: Linde, 2001, Nestr. ISBN 80-7201-273-8, 545 s.

uzákonila.²⁷ Počítalo se s tím, že pronikavější úprava bude moci být provedena teprve až na základě zkušeností, které budou získány při jeho provádění. Obsah tohoto zákona je nicméně rázu trvalého a jeho zásady nedoznaly v dohledné době změny. Bylo by tedy nesprávné v něm spatřovat pouhou novelu dosavadních předpisů, která by přestala platit současně s nimi; „tento zákon zabírá původněji a hlouběji a svou hutnou dikcí zasahuje téměř všechno dosavadní procesní právo, ovšem ještě je zcela nenahrazuje“²⁸

Výše naznačená charakteristika se zcela promítá i do úkolů, které si sám zákon dává. Všeobecná část důvodové zprávy k zákonu o zlidovění soudnictví uvádí: „Pestrá organizační složitost našeho soudnictví a spleť předpisů o příslušnosti soudů a o řízení před nimi byly vítaným prostředkem pro obranu čistě formalistickou. S tím šla ruku v ruce rafinovaná komplikovanost i předpisů hmotně právních; ty se lidu staly těžko srozumitelnými až nepřístupnými. To vše mělo zároveň za následek, že soudní řízení bylo nesnesitelně nákladné. Je proto nasnadě, že nové zákonodárství přistupuje neprodleně k tomu, aby dokonale a nekompromisně odstranilo dosavadní protilidové zaměření soudnictví.“

Konkrétní úkoly, které si tato osnova vytkla, jsou tyto:

- Přizpůsobení soudní organizace krajskému zřízení; zrušují se zemské soudy a zemská státní zastupitelství.
- Zlidovění soudnictví; zavedení účasti z lidu na soudním rozhodování ve všech stolicích.
- Senátní rozhodování; samosoudcům je vyhrazena jen ta činnost, která podle povahy věci nepřipouští vyřízení v senátě.
- Zjednodušení soudní organizace.
- Zlevnění soudnictví; zejména zavedením dvojinstančního postupu.
- Odstranění formalismu; tato skutečnost se projevila i v komentáři k tomuto zákonu. Jde o první komentář justičního zákona, který otevřeně hlásá boj proti soudnímu formalismu. Dává jen příklady, jak třeba přikročit k výkladu některého právního předpisu, nezachází do podrobností a podává výklad srozumitelný a přístupný každému čtenáři, nejen odborníku. Vyhýbá se právníckým formulacím a jeho řeč je přizpůsobena živému lidskému hovoru. Komentář uvádí: „Dojdou zklamání ti, kdož od tohoto komentáře očekávají náhradu za své vlastní myšlenky, za vlastní své uvažování, studia a sebevzdělávání. Jde o to dát především soudci z lidu - pokud možno - ucelený obraz o soudním řízení. Jsou-li si soudci z lidu při rozhodování po každé stránce

²⁷ BOURA, F. *Od buržoasního k lidově demokratickému soudnictví*. PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd.

²⁸ GLOS, Josef. *Zákon o zlidovění soudnictví a souvislé zákony a nařízení*. 1. vyd. Praha: Orbis, n.p., 1949, 327, [1] s.

rovni se soudci z povolání, nebude už ani u soudce z povolání tolik záležet na jeho odbornictví v dosavadním slova smyslu.“

Pokud jde o strukturu tohoto zákona, je rozčleněn na šest částí obsahujících 144 paragrafů: 1) soudní organizace, 2) příslušnost a řízení v občanských věcech právních, 3) příslušnost a řízení ve věcech trestních, 4) vězeňství, 5) justiční správa, 6) ustanovení společná, přechodná a závěrečná. Z podaného výkladu tedy vyplývá, že nová soudní organizace je obsažena jen ve zlomku tohoto zákona (§§ 1 - 22), ovšem svým významem podstatným.

Z hlediska soudní organizace lze spatřovat v ustanoveních zákona č. 319/1948 Sb. dva základní charakteristické rysy: za prve soudní organizaci podstatně zjednodušil a přizpůsobil krajskému zřízení, a za druhé zavedl jako typické rozhodování ve smíšených senátech s převahou soudců z lidu. Zjednodušení soudní organizace spočívalo zejména v tom, že zákon zrušil okresní a krajský soud obchodní v Praze, pracovní soudy, rozhodčí soudy veřejnoprávního sociálního pojištění, pojišťovací soudy, hornické rozhodčí soudy, porotní soudy i soudy mládeže. Základem se stala trojstupňová soudní soustava tvořená okresními soudy, krajskými soudy a Nejvyšším soudem.

Základním článkem soudní organizace se staly okresní soudy. V jednotlivých věcech koná řízení a rozhoduje u okresního soudu tříčlenný senát složený ze soudce z povolání jako předsedy a ze dvou soudců z lidu jako přísedících. Stanoví-li však zákon na čin, který je předmětem trestního řízení, trest smrti nebo trest na svobodě delší než deset let, soudí okresní soud v pětičlenném senátě složeném ze dvou soudců z povolání, z nichž jeden předsedá, a ze tří soudců z lidu (§ 2). Tímto ustanovením se provádí § 140, odst. 1 ústavy. Výjimky ze zásady rozhodování v senátech stanoví pak zákon v § 25 (viz bod 4). Senáty u okresních soudů mají být po celý rok stálé (srov. § 140, odst. 2 ústavy).

Soudcům z povolání u okresního soudu náleží tedy podle § 3 předsedat senátům, hlasovat v nich nebo vykonávat soudní moc jako samosoudce, dále pak úkony vyšetřujícího soudce a soudce dožádaného. Naproti tomu soudci z lidu jsou činní pouze jako členové senátu; jejich počet u okresních soudů určuje předseda nadřízeného krajského soudu (§ 1, odst. 3).

„Pronikavé zlidovění soudnictví je u okresních soudů zajištěno majoritou soudců z lidu v rozhodujících senátech.“²⁹

Obdobně jako složení okresních soudů se rozšiřuje i dosavadní složení krajských soudů o soudce z lidu, jejichž počet ponechává zákon k určení předsedům krajských soudů (§ 4).

²⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

Podle § 6 krajský soud jedná a rozhoduje v první stolici v tříčlenném senátě stejného složení jako okresní soud, v druhé stolici pak v pětičlenném senátě složeném ze dvou soudců z povolání, z nichž jeden předsedá, a ze tří soudců z lidu. „Senáty krajských soudů jsou tedy jednak nalézací, jednak odvolací a rekursní, přičemž ve všech je opět zajištěna majorita soudců z lidu.“³¹

Nejvyšší soud rozhoduje jako soud odvolací proti rozhodnutím krajských soudů jako soudů nalézacích. V takovém případě je složení jeho senátů obdobné jako složení odvolacích senátů krajských soudů (§ 8). Vedle své činnosti jako instance odvolací rozhoduje Nejvyšší soud o stížnosti pro zachování zákona, tj. o mimořádném opravném prostředku. Podle § 9 tak činí v senátě složeném ze tří soudců z povolání, z nichž jeden předsedá, a ze dvou soudců z lidu jako přísedících. „V tomto úseku své činnosti Nejvyšší soud usměrňuje a sjednocuje po stránce právní rozhodování soudů na území celého státu. Povahou této činnosti je odůvodněna účast tří soudců z povolení v pětičlenných senátech.“³¹

Soudce z lidu povolává u okresního soudu okresní národní výbor, u krajského soudu krajský národní výbor a u Nejvyššího soudu vláda (§ 10). Při sestavování senátů je třeba u všech soudů dbát § 133, tedy toho, aby soudci z lidu byli podle možnosti z téhož nebo blízkého oboru práce, k němuž patří účastníci řízení, nebo jehož se týká projednávaná věc. V pracovních sporech a ve věcech národního pojištění musí být alespoň jeden soudce z lidu členem jednotné odborové organizace. V trestním řízení proti mladistvým musí mít členové senátu vychovatelské zkušenosti a alespoň dva členové senátu krajského soudu musí být znalí též sociální péče o mládež. Funkční období soudce z lidu je dva roky (§ 14).

Předpoklady pro ustanovení soudcem z lidu jsou vymezeny v § 11 zákona: československý občan ve věku od 30 do 60 let, který je zapsán ve stálém voličském seznamu, je občansky bezúhonný, státně spolehlivý a oddaný lidově demokratickému zřízení. „Stanovenými podmínkami je zajištěna osobní kvalita soudců z lidu. Nejnižší potřebná věková hranice (30 let) je stanovena se zřetelem k požadavku určitých životních zkušeností pro úspěšný výkon funkce nezbytných.“³⁰ Současně § 12 vyjmenovává důvody neslučitelnosti funkce s funkcí soudce z lidu (soudci z povolání, konceptní úředníci úřadů veřejné žaloby, notáři, advokáti a obhájci ve věcech trestních a duchovních).

Funkce soudce z lidu byla pojata jako občanská povinnost a bylo se jí možno vzdát jen z důležitých důvodů, o kterých rozhodoval orgán, který soudce z lidu povolal (§13).

Zásadní bylo upravení postavení soudce z lidu jako rovnocenné se soudci z povolání, shodně se zásadou základního článku XI, odst. 2 ústavy (§15).

³⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

Povinností soudce z lidu, který před svým nastoupením skládal stejnou přísahu jako soudce z povolání, bylo vykonávat svou funkci svědomitě a vystříhat se i jinak v životě občanském všeho, co by mohlo snížit důvěru k soudcovským úředním úkonům nebo vážnost funkce soudce; navíc zachovávat mlčenlivost o jednání a hlasování soudu a nesmí mimo výkon funkce projevovat názor o projednávaných věcech. Porušení těchto povinností bylo jedním z důvodů, pro které mohl být soudce z lidu odvolán. (§§ 17 a 18).

První část zákona o zlidovění soudnictví pojednává i o úřadech veřejné žaloby, o kterých bude pojednáno níže v kapitole Prokuratura.

Současně se zákonem o zlidovění soudnictví byl vydán zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci, krajských a okresních soudů. Tento zákon odstranil zbytečnou složitost, vzniklou tím, že krajské a okresní soudy měli územní obvody, které se nekryly s územními obvody správních orgánů, „složitost, která byla důsledkem dělení moci v kapitalistickém společenském řádu na moc soudní na jedné straně a moc správní a výkonnou na druhé straně.“³¹ Zmíněný zákon vyslovil zásadu, že územní obvody a sídla krajských soudů se kryjí s územními obvody a sídly krajských národních výborů a že územní obvody a sídla okresních soudů se kryjí s územními obvody a sídly okresních národních výborů.

V tomto období bylo také přikročeno k zásadnějším změnám v personálním obsazení soudů a ostatních justičních orgánů. Na IX. Sjezdu KSČ byla vytyčena teze, že „pracující lid si musí pro výstavbu socialismu vychovat vlastní inteligenci, spjatou s ním třídním původem a světovým názorem.“

Koncem roku 1948 byla zřízena právnická škola pracujících ministerstva spravedlnosti, zaměřená na výchovu „nových“ soudců a prokurátorů, vybraných převážně z řad dělníků. Určité novoty přinesl zákon č. 323/1948 Sb., jímž se zavádí odborná justiční zkouška, a doplňují se předpisy o přípravné službě soudcovské. Stanovil, že se koná odborná justiční zkouška společná pro soudcovské čekatele, úředníky právní služby u finančních prokuratur, advokátní koncipienty a kandidáty notářství po absolvování dvouleté praxe.

Současně zmocnil ministra spravedlnosti, aby ze zvlášť závažných služebních důvodů v jednotlivých případech prominul požadavek úplného vysokoškolského právnického vzdělání, stanovený pro ustanovení do funkce soudce nebo prokurátora. Na základě tohoto zmocnění bylo možno přijmout do justičních služeb absolventy právnické školy pracujících ještě dříve, než dosáhli úplného vysokoškolského vzdělání studiem při zaměstnání.

³¹ ŠTAJGR, František. *Organisace československých soudů: Určeno pro posluchače fakulty právnické*. 1. vyd., Praha: SPN / Učební texty vysokých škol, 28 s.

Zároveň byla soustavně prováděna převýchova těch soudců z povolání, kteří zůstali ve svých funkcích a „měli kladný poměr k lidově demokratickému zřízení.“

Pro zaměření činnosti soudů a ostatních orgánů justice mělo velký význam také vydání nových justičních kodexů vypracovaných během tzv. právní dvoutletky (1948 - 1950), „ve kterých se na nejdůležitějších úsecích práva odrážely v duchu socialismu se utvářející hospodářské a společenské poměry v republice.“³² Nové kodexy - zákon o právu rodinném, občanský zákoník, občanský soudní řád, trestní zákon a trestní řád - platily na celém území státu a odstranily dosavadní právní dualismus.

Zákon o zlidovění soudnictví uvedl v život demokratické principy Ústavy 9. května pouze u řádných soudů. K jejich realizaci i u soudů vojenských došlo až v roce 1950. Nová prozatímní úprava organizace vojenských soudů byla provedena v §§ 302 - 314 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestního řádu).

Podle této úpravy vykonávaly vojenskou soudní pravomoc (trestněprávní) nižší vojenské soudy, vyšší vojenské soudy a Nejvyšší vojenský soud. V plném řízení působily nižší polní soudy a vyšší polní soudy.

Složení senátů nižších a vyšších (i polních) soudů bylo obdobné jako u okresních popř. krajských soudů v trestních věcech. Nižší vojenské soudy rozhodovaly také některé záležitosti samosoudcem. U Nejvyššího vojenského soudu se soudci z lidu účastnili na judikování jen při rozhodování o řádných nebo mimořádných opravných prostředcích, jinak rozhodovaly tříčlenné senáty složené jen ze soudců z povolání.

Soudci z lidu byli u vojenských soudů ustanovováni na dobu jednoho roku a museli být starší 20 let.

Soustava soudů provedená zákonem o zlidovění soudnictví a trestním řádem zůstala beze změny do roku 1952. O dalším vývoji je pojednáváno v práci.

3.4 Zlidovění soudnictví v civilním soudním řízení

Civilní řízení soudní bylo v zákoně č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví upraveno v jeho části druhé (§ 23 - 63), pod názvem „Řízení a příslušnost v občanských věcech právních“.

Za vůbec nejvýznamnější změnu, která byla vnesena do řízení, a to jak civilního tak i trestního, lze považovat zavedení dvojinstančního postupu, což vedlo nejen k podstatnému

³² PLUNDR, Otakar a František ŠTAJGR. *Organisace justice a prokuratury: celost. vysokoškolská učebnice pro fakulty právnícké*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957, 242, ii s.

zlevnění a zrychlení výkonu soudnictví, ale umožnilo i zjednodušení soudní organizace zrušením vrchních (zemských) soudů.

Bylo tedy stanoveno, že soudní moc v občanských věcech právních vykonávají okresní soudy, krajské soudy a Nejvyšší soud, (tedy soudy řádné) pokud není výkon této moci zákonem přikázán soudům zvláštním nebo rozhodčím, a že se tato soudní moc vykonává ve dvou stolicích, tzn. Nad okresním soudem je opravnou stolicí krajský soud, nad krajským soudem nejvyšší soud (§§ 23 a 24).

Charakteristiku zlidovění civilního řízení lze rozdělit do pěti základních oblastí:

3.4.1 Senát – samosoudce

Jak již bylo řečeno, provedl zákon o zlidovění soudnictví ustanovení Ústavy 9. května týkající se účasti soudců z lidu na rozhodování soudů a zásady senátního rozhodování. Pravidlem je výkon soudní moci v senátech, a to u všech soudních stolic (§ 2, 6, 8). V první stoličce jsou senáty složeny ze soudce z povolání jako předsedy a ze dvou soudců z povolání jako přisedících, v opravném řízení řádném jsou senáty pětičlenné.

Zákon však připouští ze zásady kolegiálního rozhodování v § 25 výjimky, „i když dost nepatrné.“³³ V taxativně vypočtených případech vykonává u soudu první stolice soudní moc soudce z povolání jako samosoudce (§ 25, odst. 1, písm a) - g)). Jde zejména o zajištění důkazů nebo vydání platebních rozkazů či příkazů, věci knihovní a rejstříkové, některé věci soudnictví nesporného a některé věci exekuční, prozatímní opatření, úkony konkursního a vyrovnacího komisaře a úkony soudce dožádaného a z příkazu činného.

Ministr spravedlnosti může podle § 25, odst. 2 nařízením stanovit další věci, v nichž má vykonávat soudní moc soudce z povolání jako samosoudce.

3.4.2 Soudní příslušnost

„Zákon o zlidovění soudnictví zpřístupnil soudy lidu tím, že učinil z okresních soudů základní články všeho soudnictví. Jejich přístupnost je pak zajištěna nejen tím, že takové soudy jsou v každém okrese, ale i složením těchto soudů.“³⁴

³³ ELIÁŠ, J. *Zlidovění soudnictví v civilním soudním řízení*, PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd.

³⁴ ELIÁŠ, J. *Zlidovění soudnictví v civilním soudním řízení*, PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd.

Pronikavá je zejména změna ustanovení o věcné příslušnosti soudů. Této příslušnosti se dotýká především § 30, podle něhož náleží před okresní soudy, pokud není stanoveno jinak, i občanské věci právní, přikázané podle dosavadních předpisů v první stolici krajských a zemským (hlavním) soudům, pracovním soudům nebo hornickým rozhodčím soudům. Navíc jim přísluší rozhodovat i o občanských věcech právních, které náležely jiným zrušeným soudům.

Omezení je pak stanoveno v § 31, neboť z občanských věcí právních, přikázaných podle dosavadních předpisů v první stolici krajským soudům, patří před tyto soudy nadále jen věci majetkového práva, v kterých je alespoň jednou stranou národní podnik. Věcná příslušnost krajského soudu v těchto věcech však není výlučná, neboť lze úmluvou stran takové věci vznést na okresní soud (prorogatio fori). Krajský soud je napříště věcně příslušný podle § 50, odst. 2 pro spory o dávky důchodového pojištění.

Nedotčena zůstává věcná příslušnost Nejvyššího soudu podle zákona č. 199/1946 Sb. (uznání rozsudku vydaného v manželských věcech soudy nebo úřady v cizině).

3.4.3 Řízení před soudem první stolice

Řízení před soudem první stolice bylo dotčeno velmi podstatně, ač je mu věnováno jen několik málo ustanovení.

Podle § 40, odst. 1 platí - pokud není stanoveno jinak - o řízení před soudem první stolice dosavadní předpisy o řízení před okresními soudy. Toto ustanovení dosahuje i na poměr a styk mezi soudem a stranami. Jde zejména o povinnost soudu poučovat strany a zajistit rovnoprávnost stran, skutečnost, že strana nemusí být zastoupena advokátem atd.

Rozhoduje-li soud první stolice v senátě, platí o právech a povinnostech předsedy senátu podle § 40, odst. 2 dosavadní předpisy o právech a povinnostech předsedy senátu u krajského soudu. Je ovšem třeba poznamenat, že vlastní výkon soudní moci přísluší senátu.

Dotčeny byly téměř všechny zásady, kterými je ovládáno civilní soudní řízení. Zákon učinil opatření, aby zásady veřejnosti a ústnosti jednání, jež jsou zaručeny v ústavě, platily netoliko formálně. Proto, s několika málo výjimkami, již nejsou přípustný přípravné spisy (§ 42).

Nového obsahu nabývá i zásada projednací, o které podle dosavadní praxe platilo, že nedovoluje soudu, aby přihlédl k něčemu, co nebylo stranami předneseno. Podle § 43 může soud i v řízení sporném provádět kterýkoli důkaz z moci úřední a při svém rozhodování přihlédne také ke skutečnostem, které vyšly v řízení najevo jinak.

V řízení o věcech národního pojištění platí některé odchylky podle § 52, odst. 2 a 3 (soud jedná a rozhoduje i za nepřítomnosti řádně obeslaných stran, nelze vynésti rozsudek pro zmeškání, odvolací lhůta činí 30 dní atd.).

Změny se týkají i zastupování. V řízení před soudy první stolice nejsou strany povinny dát zastupovat advokátem; nepřesahuje-li hodnota sporu 5000 Kč, je v pracovních věcech zastoupení advokátem vyloučeno. Zmocněncem může být každá způsobilá osoba, která je svéprávná, státně spolehlivá a občansky bezúhonná a pokud není advokátem nebo notářem a místopřísežně prohlásí, že stranu zastupuje bez úplaty.

3.4.4 Řízení odvolací

Základní, již zmíněnou, změnou bylo zavedení dvojinstančnosti, tj. proti rozhodnutí soudu první stolice je přípustný - není-li stanoveno jinak - jen jeden řádný opravný prostředek (odvolání, stížnost).

Rozsudky se podle § 45 vyhotovují písemně a doručují stranám, odvolací lhůta se pak počítá vždy ode dne doručení. Odvolací lhůta činí 15 dnů.

Dosavadní odvolací řízení bylo pronikavě zasaženo ustanovením § 47 o tom, že odvolací soud projedná věc v mezích odvolacích návrhů znovu, a že strany mohou v odvolacím řízení přednést též skutkové okolnosti a nabízet důkazy, které v řízení před prvním soudem nebyly uvedeny nebo nabídnuty (zavedení novot). Tím si zákon osvojil zásadu tzv. plného odvolání.

Odmítavý postoj zákona vůči formalismu se projevuje i v ustanovení § 49, odst. 2 o tom, že odvolací důvody a návrhy lze do konce ústního odvolacího jednání změnit, náklady tím vzniklé třeba však odpůrci nahradit. To ovšem nemůže jít tak daleko, aby se tím změnila žaloba nebo vznesl nový nárok; takové změny vylučuje § 47, odst. 1.

Pravidlem by nyní mělo být více než kdy jindy, aby odvolací soud rozhodl sám ve věci. V odvolacím řízení musí být strana až na výjimky (§ 39, 54) zastoupena advokátem.

Nebyly dotčeny předpisy o mimořádných opravných prostředcích, jejich počet byl však rozmnožen o stížnost pro zachování zákona podle § 55 a násl.

3.4.5 Stížnost pro zachování zákona

Nejde-li o rozhodnutí Nejvyššího soudu, může generální prokurátor podat do kteréhokoliv pravomocného rozhodnutí soudu stížnost pro zachování zákona, má-li za to, že byl v řízení nebo při rozhodování porušen zákon (§ 55). Stížnost se podává písemně u Nejvyššího soudu.

Generální prokurátor může ve stížnosti pro zachování zákona žádat buď jen vyslovení, že byl porušen zákon, nebo též odstranění vadného rozhodnutí a vydání nového správného rozhodnutí.

Vyslovil-li Nejvyšší soud, že byl porušen zákon, může pak i strana žádat u soudu, který ve věci rozhodl v první stolici, aby vadné rozhodnutí bylo odstraněno a nahrazeno novým. O odstranění vadného rozhodnutí rozhoduje a nové rozhodnutí ve věci vydává vždy soud, který ve věci rozhodl v první stolici.

Bez odstranění vadného rozhodnutí nemá rozhodnutí Nejvyššího soudu právního účinku na právní poměry stran. Právní poměry třetích osob navíc nemohou být dotčeny ani novým rozhodnutím ve věci, ledaže jim porušení zákona známo bylo nebo býti muselo (§ 63).

3.5 Zlidovění soudnictví v řízení trestním

„Příslušnost a řízení ve věcech trestních“ byl název třetí části zákona o zlidovění soudnictví (§64 - 115).

Trestní soudnictví bylo oborem, v němž byla zásada senátního rozhodování i ostatní zásady zavedené tímto zákonem uplatněny nejdůsledněji.

3.5.1 Soudní příslušnost

§64 stanoví, že soudní moc ve věcech trestních vykonávají okresní soudy, krajské soudy, státní soud a Nejvyšší soud. Zrušují se tedy porotní soudy i soudy mládeže, naopak jsou stanoveny určité odchylky v řízení proti mladistvým, kdy podle § 133 musí mít členové senátu vychovatelské zkušenosti a alespoň dva členové senátu krajského soudu musí být též znalí sociální péče o mládež.

Jak již bylo několikrát zdůrazněno, zákon o zlidovění soudnictví odstranil dvojnost opravných prostředků a nastolil princip dvojinstanční. V první stolici konají trestní řízení zásadně okresní soudy zpravidla ve tříčlenných senátech (výjimka § 2, odst. 1 - pětičlenné senáty), jen přípravné řízení a některé jednotlivé procesní úkony vykonává samosoudce (soudce z povolání). Výjimka v příslušnosti okresního soudu je stanovena jen ve prospěch státního soudu, jehož příslušnost (§17, odst.1, zák. č. 232/1948 Sb.) zůstává nedotčena (§ 65). O opravných prostředcích do rozhodnutí okresního soudu pak rozhoduje krajský soud (§ 66), proti jehož rozhodnutí již není řádných opravných prostředků.

Nejvyšší soud rozhoduje o opravných prostředcích do rozhodnutí státního soudu v senátech složených ze tří členů Nejvyššího soudu a dvou členů Nejvyššího vojenského soudu,

rozšířených popřípadě o dva soudce z lidu. Jinak mu přísluší jen rozhodování o mimořádném opravném prostředku.

O místní příslušnosti platí obecné zásady trestního řádu. Odchytku znamená ustanovení § 111, odst. 2, podle něhož o zahlazení odsouzení rozhoduje okresní soud, v jehož obvodu je rejstřík trestů.

Jako úřady veřejné žaloby zavádí zákon č. 319/1948 Sb. okresní a krajské prokuratury, které jsou podřízeny ministru spravedlnosti (§ 67).

3.5.2 Řízení v první stolici

V trestním řízení bylo třeba se vypořádat ze skutečností, že zemské (hlavní) soudy, které zejména na Slovensku měly rozsáhlou trestní pravomoc, byly zrušeny. Navíc musela úprava navazovat na dva různé trestní řády, čímž ovšem došlo k některým nesrovnalostem a nejasnostem. Obecná zásada o řízení, obsažená v § 68 stanoví, že o řízení před okresními soudy platí přiměřeně ustanovení trestních řádů o řízení před krajským soudem jako soudem první stolice, což bylo nezbytné pro realizaci zásady senátního rozhodování. Podle odstavce 2 přejímá zásadně krajský soud, funkci krajského soudu okresní soud.

Zvláštní ustanovení trestních řádů o přestupkovém řízení se zrušují, ovšem některé zásady se přejímají pro řízení o přestupcích, popřípadě i o přečinech, podle § 110.

Pro řízení proti mladistvým se stanoví některé odchylky, odůvodněné povahou věci (§ 112). Např. povinná účast obhájce, hlavní líčení nelze konat v nepřítomnosti obviněného mladistvého, odvolání ve prospěch mladistvého může podat též pomocné zařízení pro péči o mládež atd. Zvláštní ustanovení (§ 113) se týkají řízení o trestu smrti.

Pro konání obligatorního přípravného vyšetřování je podle § 75 rozhodná výše trestu stanovená na čin, o který v konkrétním případě jde.

Podstatně se zjednodušuje obžalovací řízení (§ 77 - 80). Větší pravomoci jsou nyní svěřeny předsedovi senátu, u něhož se zpravidla podává obžalovací spis, rozhoduje o odročení hlavního líčení a může také řízení zastavit podle § 82.

Významné je také sjednocení lhůt ke stížnosti (§ 84), která nyní činí tři dny, stanoví-li jiné zákony lhůty delší.

3.5.3 Opravné řízení

Zcela nově a odlišně je upraveno opravné řízení proti rozsudkům. Byla zrušena dvojitost opravných prostředků a proti rozsudkům okresních soudů je připuštěn jediný opravný prostředek,

odvolání (§ 85), kterým lze rozsudku odporovat pro výrok o vině, o trestu, o zabezpečovacích opatřeních a pro výroky s nimi souvisící a konečně pro porušení ustanovení o řízení, které mohlo mít vliv na některý z těchto výroků.

V ustanovení o osobách oprávněných podat odvolání navazuje zákon na platné právo (§§ 86 - 88). Forma odvolání není předepsána, je třeba jen, aby odvolání bylo jen jasným projevem vůle odporovat rozsudku.

Lhůta k odvolání činí tři dny od prohlášení rozsudku. Pouze ve prospěch obžalovaného je stanovena výjimka v § 89, odst. 2 že, požádá-li v odvolací lhůtě o doručení rozsudku anebo je-li nepřítomen při jeho vyhlášení, může podat odvolání do tří dnů od jeho doručení.

Podání odvolání má vždy odkladný účinek (§ 90). Odvolání se podává u soudu, proti jehož rozsudku směřuje a ten, pokud ho neodmítne, ho předloží krajskému soudu, který o něm rozhodne.

Krajský soud podle § 95 přezkoumává rozsudek ve všech výrocích, proti nimž může odvolatel podat odvolání, i řízení rozsudku předcházející, a to z hlediska všech důvodů, pro něž by mohl odvolatel rozsudku odporovat. Zákaz reformace in peius se přejímá z dosavadních předpisů (§95, odst. 2). Podle § 95, odst. 3 se uplatňuje beneficium cohaesionis ve prospěch spoluobžalovaného.

Ústní líčení o odvolání se přizpůsobuje hlavnímu přelíčení (§ 97). Krajský soud, je-li odvolání odůvodněné, zpravidla rozhodne ve věci samé. Jen nelze-li se obejít bez konání nového hlavního přelíčení, vrátí věc okresnímu soudu, aby ji znovu projednal a rozhodl (§ 102). Ten je pak vázán právním názorem krajského soudu.

Důležitou novinku znamená ustanovení § 105 o stížnosti pro zachování zákona v tom směru, že nezákonné rozhodnutí může být zrušeno i tehdy, byl-li zákon porušen ve prospěch obviněného, ovšem jen podal-li generální prokurátor stížnost do šesti měsíců od právní moci rozhodnutí, o které jde.

4. Další vývoj soudní organizace v 50. a 60. letech

Úkolem této kapitoly je jen podat nástin dalšího vývoje soudní organizace v socialistickém Československu, neboť podrobný rozbor této problematiky již není hlavním úkolem této práce.

4.1 Ústavní zákon č. 64/1952 Sb.³⁵

„Zákonem o zlidovění soudnictví byla připravena půda pro další úpravu soudní organizace na vyšším vývojovém stupni, organizace, která by se ještě úžeji přimykala k sovětskému vzoru.“³⁶ Do určité míry byla překážkou toho některá ustanovení Ústavy 9. května. Tuto překážku odstranil ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, který zrušuje čl. XI, odst. 2 a 3 a §§ 135 - 137, 139, 140 odst. 3, 141 odst. 1 a 2 a § 142 Ústavy 9. května. Tento ústavní zákon se stal východiskem dalších změn a k jeho provedení, pokud jde o soudy, byl vydán zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů. Reorganizace soudnictví byla součástí celého komplexu opatření KSČ a vlády, uskutečňovaných v té době za účelem budování státního aparátu podle požadavků vyplývajících z podstaty lidové demokracie jako formy diktatury proletariátu.

Byla vytvořena jednotná soudní organizace, zahrnující dosavadní soudnictví občanské a vojenské. Soustředění všech soudů do jediné soustavy znamenalo, že musely být zrušeny Nejvyšší vojenský soud i státní soud. V důsledku vybudování nové prokuratury byl zrušen i správní soud. Zrušeny byly dále i labské plavební soudy; volební soud a ústavní soud zanikly už tím, že nabyly převzaty Ústavou 9. května.

Ústavní zákon č. 64/1952, který podstatně zjednodušil soudní organizaci, zavedl jen dva druhy soudů: obecné a zvláštní. Tyto dva druhy však nevytvářejí od sebe odlišné soudní systémy, jejich jednotnost je dána i tím, že mají společný jeden Nejvyšší soud, kterým se hierarchická pyramida všech soudů končí, a k jehož úkolům náleží sjednocovat a řídit práci všech soudů a na ni dohlížet.

Zvláštními soudy, které, jak bylo právě vysvětleno, existují jen v nižších stolicích, se rozumějí vojenské soudy a rozhodčí soudy. Jiné zvláštní soudy mohly být zřízeny zvláštním zákonem. Vojenské soudy (vyšší a nižší, i v polním řízení) vykonávají pouze trestní pravomoc, rozhodčí soudy naproti tomu pouze pravomoc občanskoprávní.

³⁵ Ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, ze dne 30. října 1952

³⁶ PLUNDR, Otakar a František ŠTAJGR. Organizace justice a prokuratury: celost. vysokoškolská učebnice pro fakulty právnické. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957, 242, ii s.

Obecnými soudy jsou lidové soudy (dříve okresní soudy), krajské soudy a Nejvyšší soud se sídlem v Praze. Sídla a obvody soudů jsou nadále určována shodně se sídly a obvody národních výborů „jednak proto, že obvody jsou nevelké a sídla územně většinou vhodně volena, jinak díky husté železniční a hlavně autobusové dopravě jsou pro občanstvo snadno dosažitelné a dostupné.“³⁷ Pro případ, že by lidový soud byl těžší dostupný, umožňuje zákon zřídit jeho pobočku mimo jeho sídlo, nebo tyto soudy mohou v určitém dni úřadovat mimo svoje sídlo, čili konat tzv. pravidelné úřední dny.

Zákon o organizaci soudů č. 66/1952 Sb. upravuje organizaci pouze obecných a vojenských soudů; organizaci rozhodčích soudů upravují jiné zákony.

Lidové a krajské soudy se vnitřně dělí na oddělení, jež se stanoví jednak podle druhu agendy a jednak podle rozsahu agendy. Nejvyšší soud se vnitřně dělí na trestní kolegium, občanskoprávní kolegium a vojenské kolegium. Obecné soudy tedy vyřizují jak občanskoprávní, tak trestněprávní záležitosti. Ministru spravedlnosti je však dáno oprávnění zřizovat lidové soudy s výlučnou pravomocí ve věcech trestních nebo občanskoprávních pro celý obvod lidového soudu.

Zachována zůstala zásada senátního rozhodování. Složení senátů bylo upraveno jednotně tak, že v první stolici zasedali vždy soudce z povolání jako předseda a dva soudci z lidu, což platilo i pro Nejvyšší soud. Senáty druhé stolice měli být složeny pouze ze tří soudců z povolání, ale do doby provedení voleb soudců a soudců z lidu byly rozšířeny o dva soudce z lidu.

Významné bylo potvrzení zásady, že soudnictví se vykonává ve dvou stolicích. Opravnou stolicí nad lidovým soudem je krajský soud (nad nižším vojenským soudem vyšší vojenský soud); jestliže v první instanci rozhodoval krajský soud, byl opravnou stolicí Nejvyšší soud.

Pravomoc i působnost Nejvyššího soudu byla proti dosavadnímu stavu rozšířena. Mohl si na návrh vyžádat od každého soudu druhé stolice kteroukoli věc a sám o ni rozhodnout. Zákon zároveň připustil výjimku ze zásady dvojinstančnosti, neboť Nejvyššímu soudu poskytl oprávnění, aby ze závažných důvodů aťrahoval kteroukoli věc od každého soudu první stolice a sám o ní rozhodl s konečnou platností. Měl také pravomoc ze závažných důvodů delegovat kteroukoli věc od kteréhokoli soudu jinému soudu téže nebo vyšší stolice.

Novinkou, kterou přinesl ústavní zákon, bylo zakotvení volitelnosti všech soudců činných u obecných a vojenských soudů, tj. nejen soudců z lidu, ale též soudců z povolání. Soudci měli být voleni občanstvem, ovšem bylo stanoveno, že dokud volby nebudou provedeny, budou i nadále soudcové ustanovováni na svá místa jmenováním příslušnými úřady, kdežto soudcové z lidu

³⁷ ŠTAJGR, František. *Organisace československých soudů: Určeno pro posluchače fakulty právnické*. 1. vyd., Praha: SPN / Učební texty vysokých škol, 28 s.

budou i nadále povolávání národními výbory popř. vládou. Tyto volby byly provedeny až zákonem č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů.

V souladu s marxisticko-leninským učením byly přímo v zákoně stanoveny tyto úkoly soudů (§ 3 a 4):

- chránit lidově demokratické zřízení před útoky zvenčí a před pokusy
- chránit lidově demokratické zřízení před pokusy poražených vykořisťovatelských tříd a všech vnitřních nepřátel o restauraci kapitalismu,
- chránit socialistickou hospodářskou soustavu, zejména nedotknutelnost socialistického vlastnictví, i osobní práva a zájmy jednotlivých občanů,
- vychovávat občany k oddanosti a věrnosti Československé republice a k neochvějnému zachovávání socialistické zákonnosti

Jako základní zásady organizace a činnosti československých soudů byly stanoveny tyto:

- lidovost soudů, která je dána jednak účastí soudců z lidu na řízení a rozhodování, jednak jejich rovností se soudci z povolání, jakož i tím, že žádný občan, pokud není „nepřítelem československého lidově demokratického zřízení“, není vylučován z možnosti vykonávat soudcovskou funkci
- oddělení funkce soudcovské od správy; nejde tu o žádné dělení státní moci, která je jednotná, nýbrž jen o dělbu práce mezi soudy na jedné straně a správou na druhé straně,
- zásada nezávislosti soudů a vázanost soudců jen právním řádem,
- rovnost všech občanů před soudem

4.2 Zákon č. 66/1956 Sb.³⁸

V průběhu první poloviny 50. let se začínají projevovat v činnosti soudů a ostatních justičních orgánů závažné nedostatky. Pod vlivem Stalinovy teze, „že ostrost třídního boje narůstá úměrně s úspěchy dosaženými ve výstavbě socialistické společnosti“, docházelo k deformacím při výkonu soudnictví, zejména k nepřipustným zásahům do činnosti soudů, k porušování soudcovské nezávislosti atp.

K postupnému odstraňování těchto nedostatků mělo dojít zejména po celostátní konferenci KSČ v červnu 1956, která stanovila směrnice pro odstranění závad, zjištěných v činnosti soudů a usnesla se také na opatřeních k zesílení vzájemné kontroly práce soudů, prokuratury a orgánu

³⁸ Zákon č. 66/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o organizaci soudů, ze dne 19. prosince 1956

Veřejné bezpečnosti. Řídící směrnice byly uvedeny v život vydáním novely k zákonu o organizaci soudů (zák. č. 66/1956 Sb.), novely k trestnímu zákonu (zák. č. 63/1956 Sb.) a vydáním nového trestního řádu, zák. č. 64/1956 Sb.)

Zejména novela č. 66/1956 Sb. pozměnila soudní organizaci vytvořenou na základě ústavního zákona č. 64/1952 Sb. Šlo zejména o tyto změny:

Nejvyššímu soudu byla odňata pravomoc rozhodovat jako soud první stolice. Tím byla odstraněna výjimka ze zásady dvojinstančnosti a bylo zabezpečeno, že všechna rozhodnutí soudů mohou být přezkoumávána normální procesní cestou z iniciativy kteréhokoli účastníka řízení. Omezena byla dále pravomoc delegace na delegaci pouze mezi krajskými soudy nebo vyššími vojenskými soudy (mezi lidovými soudy jen tehdy, jestliže neležely v témže kraji).

Složení senátů u odvolacích soudů bylo stanoveno tak, že napříště sestávaly ze tří soudců z povolání a ze dvou soudců z lidu; jestliže Nejvyšší soud rozhodoval o stížnosti pro porušení zákona, byl senát složen pouze ze tří soudců z povolání.

Soudům všech stupňů bylo poskytnuto významné právo i povinnost upozorňovat příslušné orgány na nedostatky, které zjistily při projednávání konkrétních případů v trestní nebo občanskoprávní agendě (tzv. signalizační povinnost).

4.3 Zákon č. 36/1957 Sb.³⁹

Zásada volitelnosti soudců a soudců z lidu, která byla vyhlášena jako ústavní zákonem č. 64/1952 Sb. byla provedena teprve v roce 1957 zákonem Národního shromáždění č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jiných poměrů. Tento zákon upravuje volbu soudců a soudců z lidu pouze u lidových a krajských soudů, a proto je v jeho vydání třeba spatřovat pouze první krok k důslednému uvedení zásady volitelnosti v život.

Podle tohoto zákona byly volby provedeny nepřímou cestou, že soudci i soudci z lidu byli voleni příslušnými národními výbory (§ 2). „Tím se posiluje autorita národních výborů jako orgánů státní moci, prohloubí se jejich spojení se soudy a zájem o činnost soudů. Národní výbory musí věnovat daleko větší pozornost než dosud výkonu soudcovské činnosti v obvodu své působnosti a kvalitě rozhodování jednotlivých soudců.“⁴⁰ Národním výborům je umožněno sledovat činnost soudců na základě zpráv, které jim musí soudci (nikoliv i soudci z lidu) podle

³⁹ Zákon č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu, lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů, ze dne 4. července 1957

⁴⁰ PLUNDR, O. *Volby soudců a soudců z lidu*, PRÁVNÍK, ročník 1958, Jednota československých právníků v Praze, 10. vyd.

zákonu pravidelně podávat (§ 15). Předkládané zprávy budou potom podkladem pro hodnocení činnosti soudců i soudců z lidu.

Volební zákon se vyznačuje širokou demokratizací přístupu k funkcím soudce z lidu, neboť jím může být zvolen každý československý státní občan, oddaný lidově demokratickému zřízení, občansky bezúhonný, který má právo volit do národních výborů a v den volby dosáhl 23 let. U soudců se kromě toho vyžadují potřebné odborné znalosti (§ 1), jimiž se podle důvodové zprávy rozumí především právnické vzdělání získané jak na právnických fakultách, tak i na právnické škole pracujících ministerstva spravedlnosti a ve zvláštním kursu pro soudce z lidu. Za soudce lze ovšem zvolit i osoby, které sice neabsolvovaly odborná právnická učiliště, ale soukromým studiem a dlouholetou odbornou praxí nebo politickou činností si osvojily potřebné zkušenosti a znalosti.

Funkční období určuje zákon pro soudce i soudce z lidu jednotně na tři léta, což v důvodové zprávě zdůvodňuje poukazem na tříleté funkční období národních výborů. „Mají-li členové národních výborů provést volbu odpovědně, je třeba, aby mezi volbou národních výborů a volbou soudců byl vždy časový odstup.“⁴¹ Termín voleb určuje vláda.

Zvolený soudce je po dobu funkčního období nepřesaditelný a nemůže být dán do výslužby. § 8 umožňuje ministru spravedlnosti povolát soudce lidového nebo krajského soudu na dobu nepřevyšující 3 měsíce k soudu vyšší stolice, aby tam prohloubil své zkušenosti a odborné znalosti.

Soudci i soudci z lidu mohou být odvoláni ze své funkce jen z důvodů přesně vymezených zákonem. A to v případě, že porušují hrubě své povinnosti, jestliže pozbyli způsobilosti být voleni nebo když pozbyli fyzickou způsobilost vykonávat tuto funkci (§ 10). K odvolání je oprávněn ten národní výbor, který soudce nebo soudce z lidu zvolil. Musí si však před rozhodnutím o odvolání vyžádat vyjádření ministra spravedlnosti a vyzvat soudce, který má být odvolán, aby se k návrhu na odvolání vyjádřil. Volení soudci a soudci z lidu ztrácejí oprávnění vykonávat své funkce také tehdy, jestliže byli odsouzeni soudem k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Trestní stíhání proti soudcům pro kterékoli trestné činy nebo pro přestupky je však možno zahájit jen se souhlasem generálního prokurátora. U soudců z lidu se souhlas vztahuje jen na trestné činy spáchané při výkonu nebo v souvislosti s výkonem funkce soudce z lidu.

Počet soudců, kteří mají být voleni pro jednotlivé soudy, stanoví ministr spravedlnosti (§ 4).

⁴¹ PLUNDR, O. *Volby soudců a soudců z lidu*, PRÁVNÍK, ročník 1958, Jednota československých právníků v Praze, 10. vyd.

Pověřování jednotlivými funkcemi je svěřeno ministru spravedlnosti a předsedům krajských soudů. Jelikož jde o významné společenské funkce, je možno se svěřené funkce vzdát jen, jsou-li pro to důležité důvody, které posuzuje národní výbor, který soudce nebo soudce z lidu zvolil. Z faktu, že zásada volitelnosti není zatím uváděna v život u Nejvyššího soudu, vyplývají určité nedůslednosti zejména vtom, že o řádných opravných prostředcích proti rozhodnutím krajských soudů a o stížnostech pro porušení zákona budou rozhodovat senáty Nejvyššího soudu, jejichž členové jsou jmenováni.

Provedením zásady volitelnosti u soudců lidových a krajských soudů bylo nutno nově upravit i kárné řízení s těmito soudci. Proto byl současně se zákonem o volbách soudců a soudců z lidu vydán zákon č. 37/1957 Sb., o kárné odpovědnosti soudců lidových a krajských soudů. Kárné řízení podle tohoto zákona je upraveno tak, aby nebyla nijak dotčena nezávislost soudců. Navíc je stanoveno, že žádný soudce nesmí být stíhán kárně pro vlastní rozhodování.

Důvodem k zahájení kárného řízení proti soudci může být porušení pracovní kázně, vážné závady v soudcovské práci způsobené úmyslně nebo hrubou nedbalostí a chování nedůstojné soudce. Kárné senáty mohou za kárné provinění uložit trest napomenutí, důtky a přísné důtky.

Ve srovnání s dosavadními předpisy o kárném řízení (§ 17 - 22 zák. č. 67/1950 Sb.), které platí nadále jen pro soudce Nejvyššího soudu, je kárné řízení decentralizováno. Kárné senáty zřízené u krajských soudů jsou příslušné k provedení řízení se soudci lidových soudů a k provedení kárného řízení se soudci krajských soudů je příslušný kárný senát Nejvyššího soudu.

Kárné senáty jsou tříčlenné a předsedá jim předseda příslušného soudu nebo jeho zástupce.

4.4 Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.⁴²

Dalším podnětem ke změnám v právní úpravě organizace a činnosti soudů byla nová ústava vydaná v roce 1960 jako ústavní zákon č. 100. Tato ústava byla již označena jako socialistická a byla především politickým dokumentem. „Paradox ústavní situace po jejím schválení spočíval v tom, že rozpor mezi ústavou de jure a ústavou de facto byl podstatně menší než v případě Ústavy 9. května.“⁴³ Vycházela z koncepce tzv. „všelidového státu“ a její juristická hodnota byla velmi nízká, umožňující značnou svévoli ve výkladu a aplikaci.

Postavení soudů a prokuratury bylo upraveno v hlavě VIII (čl. 97 - 106) a v podstatě navazovalo na dosavadní zákonodárství, zejména byly dále rozvinuty principy volitelnosti a

⁴² Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., ze dne 11. července 1960

⁴³ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda: část 1*. 1. vyd., str. 81. Praha: Linde, 2001, Nestr. ISBN 80-7201-273-8, 545 s.

odvolatelnosti soudců. Příznačné pro ústavní koncepci bylo, že podle čl. 97, odst. 1 Ústavy soudy a prokuratura měly na prvním místě „chránit socialistický stát a jeho společenské zřízení“ a až na druhém místě též „i práva a oprávněné zájmy občanů a organizací pracujícího lidu“. Za „oprávněné“ zájmy se považovaly jen ty, které byly autoritativně jako „oprávněné“ uznané stranickým vedením. Kromě toho měly soudy a prokuratura občany „vychovávat“ - mj. i k dodržování značně neurčitých „pravidel socialistického soužití“ (čl. 97, odst. 2).

Soustavu soudů tvořily Nejvyšší soud, krajské soudy, okresní soudy a vojenské soudy.

Bližší směrnice pro legislativní práce pak stanovil Ústřední výbor KSČ ve svém usnesení k otázkám dalšího upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví.

4.5 Zákon č. 38/1961 Sb.⁴⁴

V krátké době po vydání ústavy byly vypracovány a schváleny nové právní normy upravující organizaci a činnost soudů, zejména zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, který doplnil soudní soustavu o zcela nové instituce podle sovětského vzoru - „tzv. místní lidové soudy“. Měly to být „orgány pracujících v obcích a na pracovištích“, které měly jako článek jednotné soudní soustavy projednávat a rozhodovat některé méně náročnější spory. Proklamován byl zejména jejich dvojí charakter:

- Charakter orgánu pracujících občanů („společenského orgánu“), zdůrazněný ustanovením o čestné funkci soudců místních lidových soudů, umožněním všem občanům podílet se aktivně na jednání soudu a ukládáním opatření, která měla především výchovný charakter.
- Charakter státního orgánu, zařazený jako nejnižší článek soudní soustavy, proti jehož rozhodnutím bylo možno podat opravný prostředek i stížnost pro porušení zákona k okresním soudům.

Místní lidové soudy byly zřizovány v obcích městského charakteru, kde žilo zhruba 3 000 obyvatel a na některých pracovištích. O jejich zřízení rozhodoval okresní národní výbor, v jehož obvodu působnosti měl být místní lidový soud ustanoven.

Řízení u těchto soudů bylo podstatně zjednodušeno. Do jejich věcné příslušnosti náležely tři skupiny záležitostí: provinění, méně závažné trestné činy, pokud jim byly postoupeny vyšetřovatelem, prokurátorem nebo soudem, a jednoduché majetkové spory mezi občany, jejichž hodnota nepřevyšovala 1 000 Kčs, a za dalšího předpokladu, že navrhovatel požádal o projednání takové věci u místního lidového soudu. Z věcné příslušnosti byly vyňaty pracovní spory a spory rodinného práva.

⁴⁴ Zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, ze dne 18. dubna 1961

Výrazně lehčí byly i sankce, které mohly místní lidové soudy uložit: napomenutí, veřejná důtka, pokuta do výše 500 Kčs, srážka z platu do 15% na dobu nejvýše tří měsíců, přeložení na nižší funkci; mohly se také omezit na pouhé projednání věci a neuložit žádné opatření.

Následně byl vydán zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, zákon č. 142/1961 Sb., o kárné odpovědnosti soudců z povolání, a vládní nařízení č. 63/1961 Sb., kterým se vydává volební řád pro volby soudců okresních soudů. Zákon č. 62/1961 Sb. byl v poměrně krátké době po nabytí účinnosti nahrazen zákonem č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a o volbách soudců. Z jeho označení je patrné, že do něho byly zapracovány i předpisy upravující volbu soudců. Proto tímto zákonem bylo zrušeno i vládní nařízení č. 63/1961 Sb., upravující volby soudců okresních soudů.

4.6 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.⁴⁵

Přestavba Československé socialistické republiky na principech federace, provedená zejména ústavním zákonem č. 143/1968 Sb., o československé federaci a ústavním zákonem č. 144/1968 Sb., o postavení národností v Československé socialistické republice, vyvolal potřebu provést federativní uspořádání státu i na úseku justice a prokuratury. Ústavní zákon č. 143/1968 Sb. stanovil v tomto směru pouze obecné zásady pro rozdělení působnosti mezi federaci a republiky (zejména v čl. 7 až 9, 37, 38 a 144) a úpravu soudní organizace vyhradil zvláštnímu ústavnímu zákonu Federálního shromáždění (čl. 145).

V šesté hlavě ústavního zákona o čl. Federaci byla však obnovena v Československu již po druhé světové válce neexistující instituce ústavního soudu. Ústavní soud ČSSR byl koncipován jako „soudní orgán ústavnosti“ s relativně rozsáhlou kompetencí. Měl rozhodovat o souladu právních norem v jejich hierarchické posloupnosti, o kompetenčních sporech v rámci federace, o ochraně ústavně zaručených práv a svobod a mohl též podávat podněty k zdokonalení federálního zákonodárství. Jeho nálezy o rozporu právních předpisů s předpisy vyšší právní síly měly zavazovat příslušné orgány, aby do šesti měsíců uvedly dotčené předpisy do souladu s předpisy vyšší právní síly a až po uplynutí této lhůty ztrácely dotčené předpisy platnost (čl. 90).

Ústavní soud měl být 12členný a jeho členy mělo volit Federální shromáždění na dobu 7 let podle zásady parity. Podrobnosti o jeho působnosti a organizaci a o řízení před ním měl upravit zákon FS, který nebyl nikdy vydán a Ústavní soud ČSSR nebyl nikdy ustaven.

⁴⁵ Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., ze dne 1. ledna 1969

Ústavním zákonem č. 155/1969 Sb., který lze zařadit do procesu centralizace (přesouvání působnosti z republik na federaci), byla změněna a doplněna hlava VIN. Ústavy o soudech a prokuratuře.

5. Správa justice

Na závěr této práce by bylo dobré pojednat alespoň krátce také o správě soudů a prokuratuře (následující kapitola), neboť zákon o zlidovění soudnictví, jež je předmětem této práce, se těchto dvou oblastí také dotkl.

Správa justice je jedním z odvětví výkonné, nařizovací a organizační činnosti státu a pokud se vztahuje pouze k soudům je používán termín správa soudů. Orgány ji uskutečňující zajišťují řádný chod soudů a ostatních justičních složek po stránce hospodářské, finanční a personální a vykonávají nad nimi v mezích právních předpisů dohled. Při vzniku těchto orgánů byla zejména sledována myšlenka oddělit pokud možno rozhodovací činnost soudců od činnosti orgánů vykonávajících správu soudů a ostatních justičních složek, a posílit tak nezávislost soudců při výkonu soudnictví.

Základní úprava organizace a činnosti orgánů správy justice v českých zemích, která bez zásadnějších změn zůstala v platnosti až do 1. února 1949, kdy nabyl účinnosti zákon o zlidovění soudnictví, pocházela z Rakousko-Uherska. Byla obsažena v zákoně č. 217/1896 ř. z. o soudní organizaci.

Tento zákon svěřil výkon správy justice ministerstvu (ministru) spravedlnosti, soudům a státním zastupitelstvím, popř. jejich předsedům (vedoucím). Pro výkon správy justice bylo u každého zemského (vrchního) a krajského soudu, pověřeného správou, zřízeno správní oddělení, označené jako prezidium (předsednictvo). Předsedové soudů a vedoucí státních zastupitelství byli ve věcech správy podřízeni ministru spravedlnosti. Orgány správy justice vykonávaly i dohled na činnost soudů, státních zastupitelství a generální prokuratury. Pro výkon tohoto dohledu byli v ministerstvu spravedlnosti zřízeni zvláštní zmocněnci, kteří prováděli prohlídky soudů, při nichž zjišťovali závady v postupu soudů. Ministerstvo spravedlnosti vykonávalo dohled i na notářství a advokacii.

První změny v organizaci správy justice po únoru 1948 přinesl zákon o zlidovění soudnictví. Šlo zejména o novou delimitaci působnosti orgánů správy justice vyvolanou zejména zrušením zemských (hlavních) soudů a státních zastupitelství, jejichž úkoly přešly z větší části na předsedy krajských soudů, popř. na krajské prokuratury, a jen menší část převzalo ministerstvo spravedlnosti. Výkon správy byl tak decentralizován, takže ministerstvu spravedlnosti zůstaly jen věci zásadní povahy. I po těchto změnách byla ovšem poměrně značná část správy justice

vykonávána orgány, jejichž hlavním úkolem je výkon soudcovské činnosti (předsedy krajských, popř. okresních soudů).

Zásadní změnu přinesl zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, který stanovil, že správu a služební dohled u krajských a lidových soudů v obvodu krajského soudu vykonávají krajské soudní správy v čele se svým vedoucím. U lidových soudů byly pro výkon správy zřízeny oddělení krajských soudních správ. Tím byla vytvořena ucelená soustava orgánů správy justice v čele s ministerstvem spravedlnosti.

Zákon o národních výborech (č. 13/1954 Sb.) umožnil zřízení správ ministerstva spravedlnosti při krajských národních výborech. Vedoucí správ postupovali při plnění svěřených úkolů v úzkém kontaktu s předsedy krajských národních výborů, jimž také pravidelně podávali zprávy. Ale i poté vykonávali část správy justice předsedové krajských a lidových soudů. Šlo o tzv. bezprostřední služební dohled na jednotlivých pracovištích.

Tím docházelo k dvoukolejnosti při vyřizování těchto věcí a k četným kompetenčním konfliktům. Proto novela k zákonu o organizaci soudů (zák. č. 66/1956 Sb.) zrušila správy MS a jejich úkoly byly přeneseny zpět na předsedy krajských a lidových soudů a na vedoucí ostatních justičních složek.

6. Orgány veřejné žaloby

Při vzniku Československa v roce 1918 byla převzata z Rakousko-Uherska i instituce státního zastupitelství. Obdobně jako u soudů byla i v organizaci státního zastupitelství různá právní úprava v českých zemích a na Slovensku; provedena byla zejména trestními řády. Částečné sjednocení bylo provedeno zákonem č. 5/1918 Sb., jímž byla při Nejvyšším soudu zřízena generální prokuratura s působností na celém území státu. Zákonem č. 201/1928 Sb. došlo k sjednocení v označení jednotlivých organizačních složek státního zastupitelství na celém území státu a dekret prezidenta republiky č. 90/1945 Sb. přejmenoval vrchní státní zastupitelství na zemské. Ale ani těmito úpravami nedošlo k odstranění právního dualismu.

Státní zastupitelství stíhalo veřejnožalobní trestné činy, podávalo žalobu a zastupovalo ji před soudy a dbalo o to, aby pachatelé trestných činů byli podle zákona potrestáni. Jeho působnost byla tedy omezena výlučně na trestní záležitosti.

Organizační strukturu státního zastupitelství tvořila generální prokuratura zřízená u Nejvyššího soudu, zemská (hlavní) státní zastupitelství zřízená u zemských (hlavních) soudů a státní zastupitelství zřízená u krajských soudů. Po zřízení zvláštních soudů mládeže u krajských soudů byli z řad státních zástupců ustanovováni pro stíhání trestných činů spáchaných osobami mladistvými žalobci mládeže. U okresních soudů státní zastupitelství zřizována nebyla. Fungovali tu tzv. funkcionáři státního zastupitelství, což byli zpravidla vysloužilí státní zaměstnanci bez právnického vzdělání, kteří podávali návrhy na potrestání. Funkci veřejného žalobce u vojenských soudů plnili příslušní vojenští prokurátoři.

Charakteristickým rysem státního zastupitelství v období let 1945 - 1948 bylo jeho úzké sepětí se soudy a podřízenost ministru spravedlnosti jako hlavě státního zastupitelství. Také v tomto období zůstala jeho působnost omezena téměř výlučně na oblast trestního soudnictví.

Hlavní úkol veřejné žaloby v období let 1945 - 1948, pohnat k trestní odpovědnosti nacistické zločince, zrádce a jejich pomahače, nebyl svěřen orgánům státního zastupitelství. Při retribučních soudech byly podle retribučních dekretů vytvářeny zvláštní orgány žaloby, pověřené tímto úkolem. Ty byly zrušeny současně se zrušením retribučních soudů, u nichž působily.

Po únoru 1948 byla struktura orgánů veřejné žaloby rozšířena zřízením Státní prokuratury u Státního soudu podle zákona č. 232/1948 Sb., která byla zaměřena výlučně na stíhání trestných činů podle zákona na ochranu republiky.

Zásadní přestavba orgánů veřejné žaloby byla zahájena zákonem o zlidovění soudnictví a zákonem o územní organizaci krajských a okresních soudů. Místo názvu státní zastupitelství zavedl zákon o zlidovění soudnictví název prokuratura.

Územní organizace prokuratur navazovala důsledně na organizaci soudů a tvořily ji okresní prokuratury jako orgány veřejné žaloby prvního stupně, které byly podřízeny krajským prokuraturám. Zemská státní zastupitelství byla zrušena a hlavou soustavy prokuratur zůstal i nadále ministr spravedlnosti, jemuž byli přímo podřízeni krajští prokurátoři, státní prokurátor a generální prokurátor.

Zákon o zlidovění soudnictví však významným způsobem rozšířil oprávnění generálního prokurátora, který mohl podat stížnost pro zachování zákona, a to nejen do každého pravomocného rozhodnutí soudu trestního, kterým byl porušen zákon (§ 105), nýbrž i do pravomocného rozhodnutí v občanskoprávních věcech, vyneseného soudem řádným, zvláštním nebo rozhodčím, měl-li za to, že byl v řízení nebo při rozhodování porušen zákon (§ 55). V obou případech o stížnosti rozhodoval Nejvyšší soud, proti jehož rozhodnutí byla stížnost pro zachování zákona vyloučena. V nových procesních kodexech byla tato stížnost nazvána stížností pro porušení zákona.

Další vývoj směřoval jednoznačně k rozšíření pravomoci generálního prokurátora. Podle trestního řádu z roku 1950 (§ 216) mohl podat stížnost pro porušení zákona i proti pravomocnému rozhodnutí nižšího prokurátora a podle § 6 zákona č. 142/1950 Sb. (občanský soudní řád) mohl vstoupit v kterémkoli stadiu do občanského soudního řízení, jestliže to vyžadovala „ochrana zájmu státu nebo pracujících“. Novela tohoto zákona z roku 1952 mu umožnila podávat i návrhy na zahájení řízení v občanskoprávních věcech a zákon o hospodářských smlouvách a státní arbitráži (č. 99/1950 Sb.) mu dal oprávnění dozírat na zachování „socialistické zákonnosti“ i mimo sféru soudní činnosti.

Vydáním ústavního zákona č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře a zákona č. 65/1952 Sb., o prokuratuře byla vytvořena jednotná soustava prokuratur v čele s generálním prokurátorem, která zahrnovala i soustavu vojenských prokuratur. Tato změna znamenala také oddělení prokurátorského dozoru od ministerstva spravedlnosti.

Vzhledem k tomu, že nabytím účinnosti výše zmíněných zákonů došlo k rozšíření prokurátorského dozoru na zachování zákonnosti i na oblast státní správy, byl zákonem č. 65/1952 Sb. zrušen správní soud. Týmž zákonem byla zrušena i finanční prokuratura.

Na celostátní konferenci KSČ v červnu 1956 byly konstatovány vážné nedostatky při výkonu prokurátorského dozoru. Požadavky na novou úpravu, která by „plně vyjádřila úlohu prokuratury jako strážce socialistické zákonnosti, zajišťujícího jednotné používání zákonů v celé

republiky a ochránce práv a zájmů státu a socialistických organizací“, byly shrnuty v usnesení konference, které bylo následně realizováno vydáním zákona č. 65/1956 Sb., o prokuratuře.

K další úpravě poté došlo zákonem č. 60/1965 Sb., o prokuratuře v souvislosti s rozsáhlými legislativními pracemi v oblasti justice po vydání ústavy z roku 1960.

Po vzniku federace, ústavní zákon č. 143/1968 Sb. vyhradil, obdobně jako u soudů, úpravu organizace prokuratury zvláštnímu ústavnímu zákonu. Ústavní zákon č. 155/1969 Sb., který změnil většinu ustanovení osmé hlavy ústavy z roku 1960, týkající se prokuratury a soudů, se stal východiskem pro novelizaci zákona č. 60/1965 Sb., o prokuratuře.

7. Závěr

Práce ve svých prvotních kapitolách nastiňuje vývoj po osvobození Československa. Jedním ze stěžejních dokumentů po osvobození Československa se stal Košický vládní program z dubna roku 1945, v kterém si sama vláda uložila cíle potrestat všechny válečné provinilce, zrádce a pomocníky německých utlačovatelů. Především v něm byly obsaženy hlavní politické, hospodářské cíle. S tím byla spojena obnova funkčnosti orgánů justice.

Prvotním aktem, který způsobil změny v organizaci soudnictví po osvobození, byl dekret prezidenta republiky č. 79/1945 Sb., který de facto vrátil soudnictví do stavu, který zde působil v roce 1938. Soustava soudů tedy byla vybudována na demokratických principech vyhlášených v ústavě z roku 1920, která byla upravena právními normami, z nichž některé z nich pocházeli ještě z dob Rakouska-Uherska, což vedlo k určité nepřehlednosti a komplikovanosti v soudní organizaci. Po roce 1945 celkový politický i společenský vývoj, který byl završen, když KSČ v únoru 1948 nastolila diktaturu proletariátu, směřoval k „lidové demokracii“. Po únoru 1948 bylo jasné, že je třeba přebudovat alespoň v podstatných úsecích právní řád v socialistickém duchu, i co do litery, a zároveň bylo třeba v tomtéž duchu změnit také soustavu soudnictví. Jelikož stará soudní soustava nevyhovovala, bylo potřeba položit základy k postupnému budování soudnictví socialistického. Právním základem tohoto procesu se stala Ústava 9. května, která vytvořila ústavní předpoklady k této přestavbě. Tato ústava stanovila, že lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě, a že moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy a byly tak položeny základy k materiálnímu pojetí soudcovské nezávislosti. Dne 22. prosince 1948 přichází zákon o zlidovění soudnictví, který měl mít jen dočasnou platnost a platit pouze do vydání nových kodexů. Obsah tohoto zákona byl nicméně rázu trvalého a jeho zásady nedoznaly v dohledné době změny.

Další část bakalářské práce se zaměřuje na změny v soudní organizaci v padesátých a šedesátých letech. V průběhu první poloviny 50. let se začaly projevovat v činnosti soudů a ostatních justičních orgánů závažné nedostatky. K postupnému odstraňování těchto nedostatků mělo dojít zejména po celostátní konferenci KSČ v červnu 1956, která stanovila směrnice pro odstranění závad, zjištěných v činnosti soudů a usnesla se také na opatřeních k zesílení vzájemné kontroly práce soudů, prokuratury a orgánu Veřejné bezpečnosti. Dalším podnětem ke změnám v právní úpravě organizace a činnosti soudů byla nová ústava vydaná v roce 1960 jako ústavní zákon č. 100. Tato ústava byla již označena jako socialistická a byla především politickým dokumentem. Tento zákon vycházel z koncepce tzv. „všelidového státu“ a její juristická hodnota byla velmi nízká, umožňující značnou svévoli ve výkladu a aplikaci. Následná přestavba

Československé socialistické republiky na principech federace, provedená zejména ústavním zákonem č. 143/1968 Sb., o československé federaci a ústavním zákonem č. 144/1968 Sb., o postavení národností v Československé socialistické republice, vyvolal potřebu provést federativní uspořádání státu i na úseku justice a prokuratury. Dále, Ústavní soud ČSSR byl koncipován jako „soudní orgán ústavnosti“ s relativně rozsáhlou kompetencí. Měl rozhodovat o souladu právních norem v jejich hierarchické posloupnosti, o kompetenčních sporech v rámci federace, o ochraně ústavně zaručených práv a svobod a mohl též podávat podněty k zdokonalení federálního zákonodárství.

Je patrné, že některé stěžejní zákony, především zákon o zlidovění soudnictví zasáhl nejen do organizace a činnosti soudů, ale i do jiných oblastí justice. Změny a některé nové principy a zásady, které tento zákon přinesl, byly velice radikální, ovšem je nutno je posuzovat jako projev nové politické ideologie, kterou přinesla vláda KSČ nejen v politickém, ale i hospodářském, sociálním a společenském životě.

8. Resumé

Bachelor thesis in its first chapter outlines the development of the liberation of Czechoslovakia. One of the key documents after the liberation of Czechoslovakia became Košice government program in April 1945, in which the government itself imposed to punish all war offender, traitors and helpers German oppressors. Above all, it contained a major political, economic goals. With the restoration of function was associated legal institutions.

The primary act that caused changes in the organization of the judiciary after liberation, the Presidential Decree no. 79/1945 Coll., Which de facto returned to the state judiciary, who worked there in 1938. The judiciary system was thus built on democratic principles set forth in the Constitution of 1920, which was governed by the provisions of which some of them even came from the Austro-Hungarian Empire, which led to some confusion and complexity of the judicial organization. After 1945, the overall political and social developments that culminated when the Communist Party in 1948 raised the dictatorship of the proletariat, pointed to "people's democracy". After February 1948, it was clear that it is necessary to rebuild at least in significant sections of the rule of law in the socialist spirit and in letter, and also had to be in the same spirit also change the system of justice. As the old judicial system did not suit, it was necessary to lay the foundations for a gradual building of socialist justice. The legal basis for this process became the 9 May Constitution, which established the constitutional prerequisites for this reconstruction. This constitution stipulated that the people are the sole source of all power in the state, and that the judicial power exercised by independent courts and were thus laid the foundations for the material concept of judicial independence. December 22, 1948 comes zlidovění law on the judiciary, which was to have only a temporary force and pay only until the new codes. The contents of this law, however, was a permanent character and his principles did not show any changes in the foreseeable future.

Another part of the thesis focuses on changes in judicial organization in the fifties and sixties. During the first half of the '50s began to appear in the work of the courts and other judicial bodies serious shortcomings. The gradual elimination of these shortcomings should occur especially after the National Conference of the Communist Party in June 1956, which set guidelines for the deficiencies identified in the work of the courts agreed and also on measures to boost mutual control of the courts, prosecution and public safety. Another stimulus to changes in the regulation of organization and operation of the courts, the new constitution issued in 1960 as a constitutional law no. 100. This constitution has been identified as a socialist and was primarily a

political document. This law was based on the concept called. "Referendum law" and its juristic value was very low, allowing considerable arbitrariness in interpretation and application. The subsequent conversion of the Czechoslovak Socialist Republic on the principles of federation, made especially constitutional law no. 143/1968 Coll., On the Czechoslovak Federation and the Constitutional Act no. 144/1968 Coll., On the status of nationalities in the Czechoslovak Socialist Republic, brought about the need to carry out a federal structure of the state and in the field of justice and prosecution. Furthermore, the Constitutional Court of Czechoslovakia was conceived as a "judicial authority constitutionality" relatively extensive competencies. He had to decide on the conformity of laws in their hierarchical order, on conflicts within the federation, on the protection of constitutionally guaranteed rights and freedoms, and could also submit suggestions for improving the federal legislation.

It is evident that some fundamental laws, especially the law on "zlidovění soudnictví" struck not only to the organization and operation of the courts, but also in other areas of justice. Changes and some new principles and policies that brought this law, were very radical, but they must be considered as a manifestation of a new political ideology that brought the communist government, not only in the political but also economic, social and community life.

9. Prameny

9.1 Knižní prameny

BALÍK, Stanislav. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2. dotisk 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, 180 s. ISBN 80-210-3307-x.

BENEŠ, Edvard. *Světová krise. Kontinuita práva a nové právo revoluční: Projev na právnické fakultě Karlovy university při slavnostní promoci na doktora h. c.* 1. vyd. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946, 40 s.

FLEGL, Vladimír. *Československá justice a prokuratura: [1945-1978]*. 1. vyd. Praha: Ústav státní správy, 1979, 251, [i] s.

GLOS, Josef. *Zákon o zlidovění soudnictví a souvislé zákony a nařízení*. 1. vyd. Praha: Orbis, n.p., 1949, 327, [1] s.

HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 216 s.

HLAVSA, Petr a Otakar PLUNDR. *Organizace justice a prokuratury. 5. podstatně přepracované a doplněné vydání*. Praha: Panorama, 1987, 259 s.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, 673 s. ISBN 80-7201-433-1.

MONTESQUIEU, Charles. *O duchu zákonů*. Edice: Knihovna právní praxe sv. 1, Praha: Právnické nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1947. 346 s.

PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda: část 1*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001, Nestr. ISBN 80-7201-273-8, 545 s.

PLUNDR, Otakar a František ŠTAJGR. *Organisace justice a prokuratury: celost. vysokoškolská učebnice pro fakulty právnické*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957, 242, ii s.

SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. *Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy)*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 592 s. ISBN 80-86432-65-3.

STALIN, Iosif Vissarionovič, Vlasta BOREK a Miluše SVATOŠOVÁ. *Otázky leninismu*. 5. vyd., ve Svododě 4., autoris. Přeložil Jaroslav Procházka. Praha: Svoboda, 1949, 621 s.

STAVINHOVÁ, Jaruška a Petr HLAVSA. *Civilní proces a organizace soudnictví*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 660 s. (Edice učebnic PrF MU v Brně ; sv. 332). ISBN 80-210-3271-5.

ŠTAJGR, František. *Organisace československých soudů: Určeno pro posluchače fakulty právnické*. 1. vyd., Praha: SPN / Učební texty vysokých škol, 28 s.

9.2 Časopisecké prameny

PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 3-4. vyd.

PRÁVNÍK, ročník 1949, Jednota československých právníků v Praze, 5. vyd.

PRÁVNÍK, ročník 1958, Jednota československých právníků v Praze, 10. vyd.

9.3 Právní předpisy

Ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věst. čsl, o obnovení právního pořádku, ze dne 3. srpna 1944

Zákon č. 79/1945 Sb., dekret presidenta republiky o zatímní úpravě soudnictví v zemích České a Moravskoslezské ze dne 19. září 1945

Ústavní zákon č. 57/1946 Sb., ze dne 28. března 1946, kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety presidenta republiky

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., ze dne 1. ledna 1969

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., ze dne 9. června 1948

Ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, ze dne 30. října 1952

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., ze dne 11. července 1960

Ústavní zákon č. 155/1969 Sb., ze dne 1. ledna 1970

Zákon č. 201/1928 Sb., o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví, ze dne 9. listopadu 1928

Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, ze dne 30. října 1952

Zákon č. 51/1923 Sb., o státním soudě, ze dne 19. března 1923

Zákon č. 66/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o organizaci soudů, ze dne 19. prosince 1956

Zákon č. 131/1931 Sb., o soudnictví ve sporech z poměru pracovního, služebního a učebního (o pracovních soudech), ve znění vl. nař. č. 251/1934 Sb., 161/1936 Sb., 280/1938 Sb., vl. nař. č. 308/1939 Sb., vl. nař. č. 41/1944 Sb., nař. MS č. 183/1944 Sb. a zák. č. 105/1947 Sb., ze dne 4. července 1931

Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci., invalidity a stáří, ze dne 9. října 1924

Zákon č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, ze dne 21. února 1929

Zákon č. 92/1924 Sb., o labských plavebních soudech, ze dne 25. dubna 1924

Zákon č. 242/1922 Sb., o pojištění u báňských bratrských pokladen, ze dne 11. července 1922

Zákon č. 221/1925 Sb., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců, ze dne 15. října 1925

Zákon č. 170/1924 Sb., o hornických soudech rozhodčích, ze dne 3. července 1924

Zákon č. 67/1875, o organizaci burz, ze dne 1. dubna 1875

Zákon č. 86/1937 Sb., o drahách (železniční zákon, ze dne 20. května 1937

Zákon č. 143/1946 Sb., o úpravě pracovních poměrů dotčených důsledky národní revoluce, ze dne 16. května 1946

Zákon č. 278/1919 Sb., o sestavování seznamů porotců, ze dne 23. května 1919

Zákon č. 232/1946 Sb., o porotních soudech, ze dne 10. prosince 1946

Zákon č. 124/1924 Sb., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti, ze dne 30. května 1924

Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ze dne 11. března 1931

Zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, ze dne 19. března 1923

Zákon č. 68/1935 Sb., o vrchních soudech jako soudech státních, ze dne 4. dubna 1935

Zákon č. 232/1938 Sb., opatření Stálého výboru, kterým se obmezuje nakládání s kapitálovými účastmi, ze dne 18. října 1938

Zákon č. 131/1912 Sb., o vojenském trestním řádu v úpravě provedené pozdějšími zákony, naposledy zákonem č. 226/1947 Sb., jak byla úprava vyhlášena vyhláškou ministra národní obrany č. 151/1948 Sb., ze dne 5. července 1912

Zákon č. 226/ 1947 Sb., jímž se mění, doplňují a sjednocují některá ustanovení vojenských trestních řádů, ze dne 18. prosince 1947

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ze dne 6. října 1948

Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu, ze dne 24. října 1948

Zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů, ze dne 22. prosince 1948

Zákon č. 323/1948 Sb., jímž se zavádí odborná justiční zkouška a doplňují předpisy o přípravě službě soudcovské, ze dne 31. prosince 1948

Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ze dne 1. srpna 1950

Zákon č. 199/1946 Sb., o uznání rozhodnutí v manželských věcech, vydaných soudy nebo úřady v cizině, v oblasti československého právního řádu, ze dne 3. října 1946

Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, ze dne 30. října 1952

Zákon č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu, lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů, ze dne 4. července 1957

Zákon č. 37/1957 Sb., o kárné odpovědnosti soudců lidových a krajských soudů, ze dne 4. července 1957

Zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, ze dne 18. dubna 1961

Zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, ze dne 26. června 1961

Zákon č. 142/1961 Sb., o kárné odpovědnosti soudců z povolání, ze dne 29. listopadu 1961

Zákon č. 217/1896 Sb., o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví, ze dne 9. listopadu 1928

Zákon č. 13/1954 Sb., o národních výborech, ze dne 17. května 1954

Zákon č. 5/1918 Sb., jímž se zřizuje nejvyšší soud, ze dne 2. listopadu 1918

Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), ze dne 25. října 1950

Zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře, ze dne 1. ledna 1953

Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví ze dne 22. prosince 1948

Zákon č. 60/1965 Sb., o prokuratuře, ze dne 1. srpna 1965

Vládní nařízení č. 112/1942 Sb., ze dne 4. dubna 1942, kterým se působnost plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí rozšiřuje na další obce

Nařízení vlády republiky Československé č. 207/1919 Sb., o sestavení likvidační bilance, ze dne 23. dubna 1919

Vládní nařízení č. 163/1937 Sb. z. a n., o nemocenské pojišťovně československých státních drah, ze dne 30. června 1937

9.3.1 Důvodové zprávy

Důvodová zpráva k zákonu č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

9.4 Internetové zdroje

TOTALITA. – Vznik a vývoj totalitního režimu v Československu: www.totalita.cz

Beck-online: www.beck-online.cz

EPRAVO - Váš průvodce právem – Sbírka zákonů, judikatura, právo: www.epravo.cz

Ústavní soud: www.usoud.cz/historie-ustavniho-soudnictvi/